

TALLINNA PRANTSUSE LÜTSEUM

KAROLA MITT

12. KLASS

## ANTON UESSONI TEGEVUS JA PANUS TALLINNA ARENGUSSE

JUHENDAJA ÕP LIIS REIER

### SISSEJUHATUS

Ajaloo uurimine annab inimesele parema ülevaate olevikust ning aitab seejuures paremini mõista inimkonna kulgu, eriti kui tegemist on isikliku sidemega. Uessonid on minu emapoolsed esivanemad. Vaatamata sellele, et meie perel on 17. sajandisse ulatuv sugupuu, teame me oma esivanemate kohta siiski pigem vähe. Otsustasin uurida Anton Uessoni, Tallinna pikaageimat linnapead, tuntud arhitekti ja minu vana-vana-vanaisa venda, sest ta saatis oma elus korda palju põnevat, kuid tema teod ei ole kaasaegses ajalookäsitluses esiletoodud, kuigi võib arvata, et selleks on põhjust. Töö eesmärk on leida need põhjused ning fikseerida Uessoni jälg nii arhitektuuri- kui ka poliitikamaailmas. Sellest tulenevad ka järgmised uurimisküsimused.

1. Milline on A. Uessoni panus Tallinna arhitektuurimaastikul?
2. Milline on A. Uessoni panus Tallinna linna arengusse?
3. Milline on olnud ühiskondlik suhtumine Anton Uessoni isikusse ja tegevusse?

Tegemist on kvalitatiivse uuringuga, mille põhiallikad on Uessoni puudutavad perioodikaväljaanded, arhivaalid ning ajastut käsitlev kaasaegne kirjandus. Tartu Ülikooli veebilehel on Judit Strömpl kvalitatiivset uuringut defineeritud järgnevalt: „Kvalitatiivset uurimust võib määratleda kui sotsiaalteaduslikku uurimisviisi, mis võtab kasutusele paindlikku ja andmestiku poolt juhivat uurimisstrateegiat, kasutades suhteliselt mittestruktureeritud andmestikke, rõhutades subjektiivsuse sisulist rolli uurimisprotsessis, analüüsides detailselt arvuliselt vähe juhtumeid nende loomulikus kontekstis ja kasutades verbalseid, mitte numbrilisi/statistilisi tulemuste esitamise vorme“ (Tartu Ülikool. Üldmetodoloogilised küsimused).

Peatükid on uurimuses jaotatud järgmiselt: 1. peatükis määratleb autor töö käigu, 2. peatükis käsitleb autor Anton Uessoni tegevuse mõistmiseks vajalikku tausta, 3. peatükk keskendub Uessoni tegevusele linnapeana ja arhitektina, 4. peatükk käsitleb rahva suhtumist Uessoni. 2. ja

3. peatüki alapeatükid on jaotatud vastavalt Uessoni tegevusaladele: arhitektuurivalda kuuluv ja poliitikamaastikule kuuluv.

Töös allikatega on autor otsustanud kajastada kuupäevi selliselt nagu need allikates on esitatud, mistõttu enne kalendrireformi 1918. aasta 31. jaanuaril on allikate kuupäevad vana kalendri järgi ning pärast seda kuupäeva esitatud uue kalendri järgi.

Täna oma juhendajat Liis Reierit, kes aitab kaasa töö valmimisele, ning Kalmer Mäeorgu, kes hõlbustas kõvasti tööd arhiivis.

## SISUKORD

SISSEJUHATUS .....	1
1. TÖÖ KÄIK .....	4
2. ÜLEVAADE TALLINNA POLIITIKAST JA ARHITEKTUURIST .....	7
2.1 Ülevaade Tallinna poliitmaastikust. Linnavalitsus ja -volikogu .....	7
2.2. Arhitektuur Tallinnas 19. sajandi II poolel ja 20. sajandi alguses .....	8
3. ANTON UESSONI TEGEVUS POLIITIKU JA ARHITEKTINA.....	12
3.1. Antoni nooruspõlv ja haridus.....	12
3.2. Anton Uesson arhitektina.....	13
3.3. Anton Uessoni tegevus linnavalitsuses.....	17
3.4. Anton Uesson riigikogu liikmena .....	24
3.4.1. I Riigikogu koosseis.....	24
3.4.2. VI Riigikogu koosseis .....	24
3.5. Anton Uessoni küüditamine ja surm.....	25
4. SUHTUMINE ANTON UESSONI .....	27
4.1. Suhtumine Uessoni eluajal .....	27
4.2. Suhtumine tänapäeval .....	29
KOKKUVÕTE .....	31
RESÜMEE.....	32
SUMMARY .....	33
RÉSUMÉ.....	34
LISAD .....	36
Lisa 1. Uessoni kiri vanematele kirjutatud 17. augustil (vkj) vahemikus 1891–1902, täpne aasta teadmata .....	36
Lisa 2. Uessoni kiri perele, 20.12.1903 (vkj) (viimane lehekülg leidmata).....	38
Lisa 3. Väljavõte personaalraamatust.....	42
Lisa 4. Uessoni sünniteatis .....	43
Lisa 5. Salvimisteatis .....	44
KASUTATUD KIRJANDUS .....	45

# 1. TÖÖ KÄIK

Ajaloolane uurimistöö toimub põhimõtteliselt samade protseduuride järgi, mida kasutatakse teistes valdkondades. See algab uurimisvaldkonna ja teema valikust, töö eesmärkide ja ülesannete sõnastamisest. (Karjahärm, 2004, lk 123) Niimoodi talitas ka töö autor. Nagu on mainitud sissejuhatuses, lähtus autor teema valikul perekondlikust sidemest ning lisaks sellele huvist ajaloo vastu. Töö eesmärgiks sai Anton Uessoni tegevuse kaardistamine nii arhitektuuri- kui ka poliitikamaastikul. Töö ülesanded sõnastas autor uurimisküsimuste näol.

Probleemi sõnastamine eeldab vaieldamatult teatud informeeritust teemast, mida hakatakse uurima. See omakorda nõuab väärtussüsteemi kujundamist, mis on iga uurija jaoks individuaalne, kuid kujuneb ühiskonnas valitsevate väärtushinnangute mõjul. Seejärel algab materjali kogumine ning leitud teabe analüüs. (Karjahärm, 2004, lk 124) Selle etapi jooksul kogus autor teavet mitmest allikast: nii tänapäevastest kui ka Uessoni-aegsetest artiklitest, arhivaalidest, sugulaste juurest leitud Uessoni puudutavatest dokumentidest, teemakohastest raamatutest, teadustöödest ja ka ERR-i saatest „Ajavaod“. Pärast seda mahukat etappi jõutakse sünteesini, kus tehakse üldistused ning formuleeritakse järeldused, andes vastuse uurimisküsimusele. (Karjahärm, 2004, lk 123–124) Viimase etapi tulemusi antud töö kajastabki.

Allikakriitika kõrval on Karjahärmi järgi ajalouuurimuses silmapaistev koht võrdleval meetodil, mille abil on lihtne tuvastada nii tüüpilist ja korduvat kui ka erilist ja erakordset. Võrrelda saab praktiliselt kõike nii ajas kui ka ruumis, kuid igasugustes kõrvutamistes tuleb arvestada objektide sisulist võrreldavust ja seda, mida võrdlemisest oodatakse. Mida terviklikumaid süsteeme ja sotsiaalseid komplekse võrreldakse, seda väiksem on oht teha kergekäelisi järeldusi nähtuse välise analoogia põhjal. (Karjahärm, 2004, lk 125–126) Erinevate allikate võrdlemine võimaldab aga kontrollida nende usaldusväärsust (Karjahärm, 2004, lk 134–135).

Aadu Must toob kasulike tööriistadena välja ka Geni keskkonna ning rahvusarhiivi virtuaalse uurimissaali VAU, millesse kuulub ka kõiki Eesti arhiive haarav Rahvusarhiivi infosüsteem AIS. Selle kaudu on võimalik leida huvipakkuvaid arhivaale nende nime, pealkirja osa, selles sisalduva iskunime või arhiivimoodustaja järgi. Must nendib, et perekonnalooste jaoks on ülimalt väärtuslik abivahend ka arhiivi digiteeritud dokumentide portaali Saaga, mis on orienteeritud just perekonnalooste vajaduste täitmisele. Fotode otsingul on abiks aga infosüsteem Fotis. (Must, 2015, lk 31–32)

Ülalmainitud arvesse võttes alustas uurimistöö autor oma uurimistööd raamatukogus ja internetis kättesaadava materjali läbitöötamisest. Õnneks on tänapäeval enamik infot kättesaadav digitaliseeritud kujul. Näiteks AIS ehk Eesti arhiivinduse infosüsteem andis Uessoni märksõnale

550 vastet, DIGAR aga 5800 vastet. Lisaks sellele leidis veel nüüdisaegseid artikleid ja mõtisklusi, näiteks Jaak Juske blogi. ERR on Anton Uessoni kohta kokku pannud saate sarjas „Ajavaod“, mille läbivaatamine andis küll olulist infot, kuid osutus osaliselt ka mitteadekvaatseks. Uessoni käsitleva saate valmimisel pidi osalema ka autori vanaonu Jaan Uesson, Antoni venna pojapoeg, kes kogus oma vanaonu kohta aastate jooksul olulist infot, kuid kes päev enne saate salvestust kahjuks suri. Ilmselt on see ka saates olevate ebatäpsuste eetrisse lipsamise põhjus.

Info kogumise järel külastas töö autor Tallinna Linnaarhiivi ja kohtus Kalmer Mäeoruga, kes oli mõnda aega tagasi Anton Uessoni käekäiku uurinud ning kogunud dokumente tema sünni ja tema pere kohta. Kuigi Anton Uessonist on räägitud vähe, andis leitud infohulk palju tööd. Erinevate allikate võrdlemine aitas teha olulisi järeldusi ning aitas täpsustustada näiteks Antoni linnanõunikuks saamise aega, vendade arvu ning sünninimesid.

Karjahärm tõdeb, et allikate puhul on eriti olulised allikavälised asjaolud (kes koostas, kellele koostati, mis asjaoludel). Tihti pole võimalik kontrollida, kui palju allikast leitud info tõele vastab, sest pole teisi allikaid, mille põhjal seda kontrollida, ning uurija peab oma teadmiste, kogemuste, analüüsivõime ja intuitsiooni põhjal ise otsuse langetama. Karjahärm rõhutab, et „Kahtle kõiges!“ peaks olema ajaloolase lipukiri. (Karjahärm, 2004, lk 135). Töö autor püüdis siinkohal Karjahärmi soovitus arvesse võtta.

Karjahärmi sõnul ei saa ajaloolane uurimistulemusi esitada nii täpselt ja korrastatult kui matemaatik, kuid siiski tuleb lähtuda teadusliku tulemi esitamise üldistest normidest. Professionaalse ajaloo uurimuse eesmärk on uus teadmine, mis enamasti esitatakse tekstina. Ideaalis peaks perfektne uurimus ammendavalt vastama küsimustele kuidas, mis ja miks, mis eeldab kirjeldust, tõlgendust ja seletust. (Karjahärm, 2004, lk 136)

Uurimisnõuannete saamiseks uuris töö autor „Perekonnaloo uurija käsiraamatut“, kuhu on Aadu Must koondanud kõik perekonnauurijale vajaliku ning illustreerib soovitusi ja reegleid eluliste seikadega. Must kirjutab, et kõigepealt tuleb kindlasti kaardistada teadaolev ja seni tehtu. Huvi tasub tunda ka esivanemate kunagiste naabrite perekonnalugude vastu, sest need võivad pakkuda väga palju emotsionaalselt rikastavat teavet. Autori sõnul toonitatakse erinevate maade perekonnaloolaste koostatud juhendites erinevate rohkem või vähem ametlike paberite tähtsust, milleks on näiteks perekonna piiblid ning materjalid nii-öelda vanaisa sahtlipõhjast. Nendest veel väärtuslikemateks allikateks on Musta meelest kogu suguvõsa vanemad liikmed ning ka teised antud piirkonnas elanud ja esivanematega kokku puutunud inimesed, kes lisaks lugude jutustamisele võivad osutada suureks abiks visuaalsete allikate identifitseerimisel. Autor rõhutab, et hindamatu perekonnaloo allikas on erakirjad ning nende sorteerimine on seega

hädavajalik. Samuti on olulised vanad ajalehed, sest neist leiab andmeid kodukoha kultuurielu ja olme ning tähtsamate sündmuste kohta ning artiklid on digitaliseeritud kujul kättesaadavad Digaris. Lisaks on väärtuslikeks abivahenditeks Eesti ajakirjanduse temaatilised ja topograafilised kartoteegid, mis asuvad vanema ajalooperioodi (kuni 1917) kohta Tartus Kirjandusmuuseumis ning uuema aja kohta Eesti rahvusraamatukogus. (Must, 2015, lk 25–29)

Töö autor leidis lisaks arhiivimaterjalidele vanaonu keldrist Anton Uessoni kirju jms. Samuti pidas ta nõu oma vanaemaga, kelle jaoks Anton Uesson oli samuti vanaonu. Vestluse tulemusel selgus, et ta oli isegi Anton Uessoni naise Julie juures Tallinnas olles elanud.

Aadu Must rõhutab, et inimene ise on alati normaalsuse mall ning kõik teised inimesed on just nimelt ebanormaalsed, kuivõrd nad sellest normaalsusest erinevad. Samal nähtusel on ka teine pool – see, mis oli normaalne, jäeti kirja panemata ning kirja sai vaid see, mis normist erines. (Must, 2015, lk 43–44) Seda tõde arvestas autor eriti uurides inimeste suhtumist Uessoni.

Must nendib, et uurijal tasuks läbi vaadata ka uuritava kõrghariduse omandamist käsitlevad dokumendid. Alustada tuleb uuritava isikuga seotud ülikooli publitseeritud matrikliraamatutest, *Album academicum*'idest, kus on kirjas studiumi aastad, teaduskond, sageli ka andmed hilisema elukäigu kohta. Nendel teatmikel on olulisi kokkupuutepunkte vastavate ülikoolide arhiivimaterjalidega ning need tuginevad just nimelt nendes arhiivides säilitatavatel tudengite isikutoimikutel, milles leiduv materjal on üsna mitmekesine. Kohustuslikus korras oli seal avaldus ülikooli astumiseks, gümnaasiumi diplom, sünnitunnistus, hiljem ka foto, andmed vanemate seisuse ja ameti kohta, elukoha õiend, leidub ka politsei tunnistusi isiku lojaalsuse kohta. Osa dokumentidest on seotud sõjaväeteenistuse täitmisega ning selleks pikenduste saamisega. Nendele lisanduvad ülikooliga seotud asjaajamist kajastavad dokumendid – mitmesugused avaldused, õiendid õppemaksu tasumise ja akadeemiliste kohustuste sooritamise kohta. Vahel köidetakse toimikuisse ka mõni kirjutis, teadustöö või õpinguraamat, kust on võimalik vaadata, mis aineid ja milliste õppejõudude juures on meid huvitav isik õppinud. (Must, 2015, lk 302–305)

Töö autor leidis huvitavat materjali Eesti riigikogu lehelt, kus on toodud välja iga riigikogu koosseisu liikmed ja tegevus. Lisaks sellele võttis autor ühendust Riia Kõrgema Tehnikakooliga, kus Anton Uesson õppis, kuid õpilase matriklit kahjuks hankida ei olnud võimalik, sest Lätis on digitaliseerimine oluliselt kehvemal järjel kui Eestis.

Võrreldes Uessoni-aegsete allikatega oli tänapäevaseid allikaid kordades vähem ning need kajastasid enam-vähem samu detaile. On huvitav, kuidas selline ühiskonnategelane on pälvinud nii vähe kajastust tänapäeva ühiskonnas.

## 2. ÜLEVAADE TALLINNA POLIITIKAST JA ARHITEKTUURIST

### 2.1 Ülevaade Tallinna poliitmaastikust. Linnavalitsus ja -volikogu

19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses juhtis Tallinna linnavalitsust linnapea ning see koosnes volikogu valitud kolmest kuni neljast linnanõunikust, kellele valiti tavaliselt ka asendusliikmed, ja linnasekretärist. Linnavalitsusele allusid kõik linna täidesaatvad organid ning linna ettevõtted ja mõisad, mille tegevust juhtisid linnavalitsuse liikmed. Linnavalitsus juhtis linna majapidamist vastavalt seadusele ja volikogu otsusele, kogus vajalikke andmeid, koostas eelarve ja kasutas linna vahendeid selle täitmiseks, esitades kord aastas linnavolikogule aruande ja uue aasta eelarveprojekti. Lisaks kinnitas linnavalitsus täidesaatvate komisjonide otsuseid. Kantselei oli linnavalitsusel ja linnavolikogul ühine ja seda juhtis linnasekretär. Linnavalitsuse liikmetele maksti palka varem kinnitatud reeglistiku alusel: linnapeale 5000 rubla, tema asetäitjast linnanõunikule 1500 rubla, teistele nõunikele 1000 ja linnasekretärile 3500 rubla aastas. (Rosenberg, 2016, lk 53)

19. sajandi lõpul koosnes Tallinna linnavolikogu suuresti sakslastest ning rahva valimisaktiivsus oli äärmiselt madal. 1890. aastal oli valimisaktiivsus vaid 28%. 1920. aastate lõpul meenutas Konstantin Päts sajandi alguse olusid järgmiselt: „Linnavalitsus oli mitte ainult täieliselt sakslaste käes, vaid seal valitses niisugune vana kopitanud Balti vaim, et see mitmele sakslaselegi südame peale käis. Iga uuendust kardeti kui tuld. Linna majapidamises polnud mingit korda“ (Kala, 2019, lk 86).

1905. aastal tuli võimule valimised võitnud eesti-vene valimisplokk. Tallinnas hakkas sel ajal tublisti tõusma valimisaktiivsus ja kasvama hakkas ka eestlaste osakaal linnavalitsuses. Oma mälestustes nendib Elfriede Lender samuti, et valijate koguarv suurenes ning valimiskoosolekud tuli seega kolida erakorteritest Estonia saali (Lender, 2010, lk 130). 1904. aasta valimistel valiti linnavolikokku 37 eestlast, eelmistel valimistel aga vaid 9 (Rosenberg, 2016, lk 75). Nagu kirjutab Elfriede Lender oma mälestustes: „Peremeesteks olid linnas nüüd eestlased“ (Lender, 2010, lk 133). Lisaks nendib Lender, et uute linnaperemeeste isiklik elu oli kadunud, sest nad olid kogu hingega pühendunud linna ülesehitamisele ja parandamisele. Tasub meeles pidada, et suurem osa uusi linnavolikogu liikmeid olid noored, 28–35-aastased, mis võimendas nende tööindu ja agarust linna juhtimisel. (Lender, 2010, lk 137)

Linnavolikogus jäi aga püsima valimistaegne eestlaste ja sakslaste tugev vastasseis. Eesti Postimees kirjutas pärast volikogu avaistungit sakslasest, kes puhkes raekojas eesti keelt kuuldes lausa nutma (Kala, 2019, lk 89). 1905. aastal vallandus aga Vene keisririigis revolutsioon, sest

rahvas ei olnud enam keisri ainuvõimuga rahul. Neil puudus sõna-, ühingu- ja koosolekuvabadus ning ajakirjandus oli range tsensuuri all. Tallinnas avaldus see streikide, meeleavalduste, inimohvrite ja ühiskonna poliitilise aktiveerumisena. (Kala, 2019, lk 91) Äsja valitud linnavolikogu ja -valitsuse töö sai alanud revolutsiooni tõttu kesta vaid mõned kuud ning 1905. aasta detsembris läks linna juhtimine suures osas taas sakslaste kätte (Rosenberg, 2016, lk 75). 10. detsembrist alates oli terve Tallinna maakond sõjaseisukorras ja kõrgeim võim kuulus kindralkubernerile, kes määras ajutiseks linnapeaks Eugen Erbe. Riigis toimuvat õudust tõendavad samuti Lenderi mälestused: „Oli küll teatud õudusetunne, kui kuulsin sõjalaeva „Pamjat Azova“ meeskonna mässust, selle mahasurumisest ja järgnenud karistustest. Hulk madruseid ja üks üliõpilane, kes oli ülemuste teadmata laeval viibinud, lasti maha kubeneri aias Toompeal. Pealtnägijad teadsid kõnelda, et laibad laotud vankreile nagu tapetud sead ja veetud alla linna, kusjuures veri nirisenud tänavale“ (Lender, 2010, lk 144).

Sakslased tegid aga saatusliku eksisammu, kui arreteerisid Jaan Poska. Nimelt oli tal Peterburis mõjukaid tutvusi ning 1906. aasta veebruari lõpuks vabastati suurem osa arreteeritud linnavolikogu liikmeid. (Lender, 2010, lk 152) 1906. aastal, kui olukord oli rahunenud, toimusid uued linnapea valimised, mille võitis eesti advokaat Friedrich Karlson. Uus kuberner aga tühistas valimiste tulemused ja nõudis uute korraldamist. Sama aasta aprillis toimusidki uued valimised, mille võitis insener Voldemar Lender, kellest sai esimene eestlasest linnapea. Ka linnasekretäriks sai eestlane. Lender valiti linnapeaks ka teiseks ametiajaks ning 1913. aastal sai tema järeltulijaks Jaan Poska. 13.–18. veebruaril 1917 toimusid viimased Vene võimu aegsed linnavolikogu valimised Tallinnas, mis jäid ühtlasi viimasteks kaupmeeste ja majaomanike valimisteks. Valimistulemuste kinnitamise eel puhkes aga veebruarirevolutsioon ning tööle asus uus 80-liikmeline linnavolikogu. Erinevalt varasemast muutusid esmajärguliseks avaliku korra, toitlustuse ja varustuse küsimused. (Rosenberg, 2016, lk 75)

## **2.2. Arhitektuur Tallinnas 19. sajandi II poolel ja 20. sajandi alguses**

Tallinna vanem puitarhitektuur pärineb valdavalt 19. sajandi II poolest ja 20. sajandi algusest. Sel perioodil, eriti 19. sajandi II poolel, kasvas inimeste hulk kõikjal Euroopas väga kiiresti. Selle põhjuseks loetakse peamiselt elustandardite paranemist ning sellega paralleelset paljulapselise peremudeli jätkumist. Rahvaarvu kasv ning rahvastiku koosseisu muutumine tõid endaga kaasa ka linna enda ning selle infrastruktuuri teisenemise. Pärast raudteeühenduse avamist Peterburiga 1870. aastal hakkas eeslinnas (antud juhul kõik see, mis jääb väljapoole vanalinna), eriti Kalamajas, hoogsalt kasvama hoonestus. Hakkasid väljakujunema Uus Maailm ning kehvemate



agulimajadega Kivivõllaste piirkond. 1860.–1870. aastail ehitati hulganisti tagasihoidlikke puitmaju Ravi ja Magasini tänavale ning Kadriorgu. 1890. aastail sai aga üldiseks suunaks sajandi alguses ja keskpaigas ehitatud väikeelamute lammutamine ja asendamine suuremate kortermajadega. Suuremad kinnistud jagati väiksemateks ning enamike linnaosade vahelt kadusid silmaga nähtavad selged piirid. Veidi enne sajandivahetust ja 20. sajandi esimestel aastatel hakkasid eeslinnad laienema ka väljapoole raudteeringi. Kitsarööpmelise raudteejaama Tallinn-Väike lähedusse tekkis Kitseküla ning Paldiski kanti Pelgulinn. Pärast I maailmasõja eelset kinnisvarabuumi, mis oli tingitud tööstuse kiirest arengust, linnastus ka varem peaaegu hoonestamata Kopli poolsaar. Sinna kerkisid uudse nähtusena tervikliku planeeringuga tehaseasulad, kuhu lisaks tööstushoonetele rajati ühtse linnakuna töötajate elamud koos teenindava infrastruktuuriga (haiglad, saunad jne). (Välja, 2014, lk 43, 46–48)

Oliver Orro sõnul puudus väljaspool endist muldkindluse ala igasugune teadlik linnaplaneerimine ning ühtset Tallinna generaalplaani ei eksisteerinud. Räägiti selle koostamise vajadusest, kuid enne 1910. aastat tegudeni ei jõutud. Aeg-ajalt koostati maatükkide ja linnajagude planeerimiskavu, kuid neidki ei viidud täies mahus ellu, mistõttu tänavad ja kvartalid kujunesid üsna omasoodu. Orro nendib ka, et 19. sajandi esimesel poolel ei sillutatud väljaspool vanalinna ka teid ning sügiseti ja kevadeti olid paljud tänavad lompide ja pori tõttu praktiliselt läbipääsmatud, mistõttu tuli liikuda hoovide kaudu. Linn hoidis korras vaid postimaanteed. Tänavate ääres olid tihti sügavad kraavid. Seetõttu paiknevad vanemad eeslinnamajad tänavajoonest pisut eemal. Aastal 1877 vastu võetud linnaseadusega läks teede ja tänavate korrashoid linna alluvusse. 1879. aastal võeti vastu sundmäärus kõnniteede ehitamise kohta ning eeslinna tänavad jagati kahte liiki: tähtsamad, mida hoiti korras linna arvel, ja teisejärgulised, mida pidid korras hoidma majaomanikud. Viimaste puhul vastutasid krundiomanikud ka sõidutee korrashoiu eest. Olulisemad tänavad kaeti munakividega, väiksemad pae- ja graniitkillustikuga. Need tolmasid aga suvel niivõrd, et ka maja seinad ja aknad kattusid tolmuga ning jõukamates linnaosades, näiteks Kadriorus, kaeti enamik tänavaid elanike nõudel siiski munakividega. (Välja, 2014, lk 50–51)

Tallinnas kehtis 1825. aastast kuni 1902. aastani ehitusseadus, milles ajapikku tehti ka muudatusi ja täiendavaid määrusi, mis käsitlesid peamiselt asjaajamist (nõuded projektidele, ehitusjärelvalvele jne) tuletoorjenduste, juriidilisi küsimusi (ehitusõiguslike kruntide suurus, hoonete kinnistamine, krundipiiride tõmbamine jne). 1845. aasta korra järgi tuli ehitusloa saamiseks esitada arhitekti, diplomeeritud inseneri või vastava tõendiga tehniku koostatud mõõtkavas krundi plaan, fassaadivaated ning korruste plaanid ja lõiked. Hoovimajade puhul piisas ehitusloa saamiseks tihti vaid asendiplaanist, mille võis olla teinud ka maamõõtja. Tänapäeva mõistes on paljud toonased projektid pigem eskiisid, mis ei sisalda dekoorielemente või

konstruktiivsete sõlmede jooniseid. Enamik küsimusi lahendati objektil järelvalve käigus. Valmis hoone võttis vastu komisjon, kuhu Tallinnas kuulus ka linna tuletõrjeülem. Väljaspool linna piire aga ehitusprojektide kinnitamist ei nõutud. (Välja, 2014, lk 53–54)

Aastal 1902 anti välja uus ehitusseadus ning sellest tulenevalt ka ehitusmäärus. Linn jagati kolmeks tsooniks. I rajoon ehk kesklinn oli piirkond, kus kehtisid kõige karmimad ehitusreeglid. II ja III rajoonis, kuhu kuulusid enamasti eeslinnad, olid arhitektuurilised nõuded leebemad. Majad tuli ehitada maamõõtja määratud tänavajoonele või sellest enam kui 1,5 sülda (3,2 m) eemale. Puitehitiste maksimaalseks kõrguseks määrati 4 sülda (8,5 m) ja pikkuseks 12 sülda (25 m). Kivimajade maksimaalseks kõrguseks määrati kuus korrust, kuid ühtegi nii kõrget maja veel niipea ei ehitatud. Majad ja piirded pidid tänava pool moodustama katkematu joone ning liiklust takistavad väljaehitised tänavaküljel olid keelatud. Paljud Lääne-Euroopas iseenesest mõistetavad regulatsioonid, näiteks samakõrgusjoonte kehtestamine, olid aga Eestis määratlemata. (Välja, 2014, lk 58–59)

Orro väidab, et Tallinnas oli linnaplaneerimine võrreldes muu Euroopa ja teiste tsaaririigi kubermangudega võrreldes täiesti unarusse jäätud. Ainus piirkond, kus rohkem pingutati, oli vanalinna ümbritsev muldkindluse tsoon. Muutus toimus tsaariaja lõpul, mil elanike koguarv ületas 100 000 piiri ja Tallinn sai suurlinna staatuse, millega kaasnes kohustus luua linna üldplaan. Uue plaani saamiseks korraldati 1913. aastal rahvusvaheline konkurss, mille võitis Soome tipparhitekt Eliel Saarinen nn Suur-Tallinna kavaga, mis lähtus Euroopa kogemusest ning oma aja moodsatest ideedest, püüdes samal ajal säilitada kontakti reaalsusega. Uhkest projektist ei realiseerunud paraku peaaegu midagi, sest puhkes I maailmasõda. Iseseisvunud Eestis püüti aga planeeringuotsuseid tehes mõningaid Suur-Tallinna planeerimiskava üldpõhimõtteid siiski järgida. (Välja, 2014, lk 58)

Kuni Tallinn oli veel kindluslinn, juhtis ehitustegevust Tallinna Insenerikomando ja ehitusprojekte kinnitasid Kubermanguvalitsuse Ehitusosakonna kõrgemad ametnikud. 1877. aastal hakkas Baltimaades kehtima Vene 1870. aasta linnaseadus, millega ehitustegevus Tallinnas tuli linna alluvusse ning elumajade ehitusprojekte hakkas kinnitama linnavalitsus. (Välja, 2014, lk 58–59)

1860.–1870. aastatel hakatakse Tallinna puitarhitektuuris üha enam jäljendama kiviarkitektuuri. Esile tõuevad neorenessanss ja neogootika ning puitpitsornamenti rõhutav puitehitusstiil, mis tõrjuvad välja seni eeslinnade arhitektuuris domineerinud järelklassitsismi. (Välja, 2014, lk 119)

Erinevalt varasemast, mil üüriturul pakuti vaid kahte äärmust, pisikesi kööktube ja mitmetoalisi luksuskortereid, hakati 1880.–1890. aastail üha rohkem ehitama keskmise suurusega korteritega elamuid. Neil aastail oli Tallinnas majanduslik seisak ning väiksemate leibkondade ja üksi elavate

inimeste osakaal linnas suurenes märgatavalt. Vaatamata sellele, et teadlikku linnaplaneerimist tol ajal veel praktiliselt polnud, tekkisid esimesed ühtlase ja läbimõeldud hoonestusega kvartalid, mis moodustasid terviklikke arhitektuurseid kooslusi nagu näiteks J. Köleri, F. R. Faehlmanni ja Vesivärava tänavate vahel laiuv Riimeri kinnistu. 19. sajandi viimasel kümnendil ja sajandivahetusel vallutab Euroopa juugendstiil, kuid Tallinnas jääb selle kõrgaeg I maailmasõjale eelnenud aastatesse, mil ehituskunstis kohtuvad Peterburi ja Skandinaaviamaade mõjud, mis muudavad ajastu puitarhitektuuri äärmiselt mitmekesiseks. Samal ajal toimus Tallinnas ka suur kinnisvarabuum, mis tõi endaga kaasa suure puitelamute ehitamise laine, mida soodustas kindlasti ka puitmajade odavus ning ehituskiirus võrreldes kivimajadega. (Välja, 2014, lk 125–128)

### 3. ANTON UESSONI TEGEVUS POLIITIKU JA ARHITEKTINA

#### 3.1. Antoni nooruspõlv ja haridus

Anton Uesson sündis 12. jaanuaril 1879. aastal (ukj) Laaneper(r)e talus tollases Haimre vallas Läänemaal. Lisaks temale oli talupidajatel Jaan ja Ann Uessonil veel seitse last. Oma kooliteed alustas Anton Uesson 1887. aastal Velise õigeusu kihelkonnakoolis. Pärast Velise kihelkonnakooli lõpetamist 1891. aastal asus Uesson õppima Riia vaimulikus seminaris, mille peamine eesmärk oli valmistada ette tulevase Läti ja Eesti õigeusklike koguduste kirikuõpetajaid ja koolmeistreid. Lisaks Uessonile õppis seal teisigi hiljem tuntud Eesti poliitikategelasi, nagu Jaan Poska, Konstantin Päts ja Ado Birk. (Rannap, 2015)

Õppeasutus oli kahetasandiline: esimene aste oli nelja-aastase õppeajaga vaimulik kool ning teine kuueaastase õppeajaga vaimulik seminar. Igal aastal pidi asutus vastu võtma võrdsel hulgal eestlasi, lätlasi ja venelasi. Siiski esines sellest ka kõrvalekaldeid. Riia vaimulikku kooli astuti 10–12-aastasena ning tihti selgus lapse huvi ja sobivus kirkutööks alles õpingute käigus. Paljud, kes ei leidnud usus oma kutsumust, jätkasid oma õpinguid ülikoolis, nii ka Uesson. (Eek ja Schvak, 2017, lk 48–49)

Antonil läks koolis hästi ning tema õppeedukus oli hea. Seda tõendab tema kiri vanematele, kus ta kirjutab: „Jumal tänatud mina olen nüüd terve ja minu õppimine läheb nüüd üsna heaste,“ ning „Mina tegin eksami välja ja sain Siinadi kulu peale, minu eest ei ole midagi tarvis maksta“ (Lisa 1). Uessoni seminariaegsed kirjad on üsnagi meelthlutav materjal. Poisi kirjadest võib leida mõndagi pilkupüüdvat, alates leheküljepikkusest kirjeldusest, kuidas juustu tehakse (et kirjapaber raisku ei läheks) ning lõpetades looga seminari koolipoisist, kes olevat verest tühjaks jooksnud, sest oli liiga palju õunu söönud.

Noormees lõpetas Riia vaimuliku seminari 1902. aastal ning astus samal aastal Riia Polütehnilisse Instituuti, et õppida inseneriks. Sel ajal töötas Uesson ka osalise koormusega vene lehes tõlkijana, vaatamata mahukale õppetööle ja sellega kaasnevale suurele koormusele. Ta kirjutab: „Teisest küljest see raha teenimine teeb mulle palju santust. Väsitab väga kangesti ära. 8 tundi päevas instituudis, 2–4 tundi lehe toimetuses“ (Lisa 2). 1905. aastal astus ta koolist välja „õppetööde takistuse“ tõttu, kuid naases juba 1906. aastal ja lõpetas kooli 1910. aasta kevadel esimese järgu diplomiga. Uessoni eeldused poliitikaks paistsid välja juba varakult. Üliõpilasena võttis Uesson osa Riia Eesti seltside tegevusest ning oli Riia Eesti üliõpilaste seltsi (praegune ÜS Liivika) asutajaliige. (A. Uesson 10a. ... 1929) Anton oli seltsis seega üsna mainekas, nagu kirjutab ka

Karl Ast Rumor: „Eestlaste peamiseks kogunemiskohaks oli Jonatani seltsimaja Düna taga. Tähtsamate kõnemeestena esinesid üliõpilased Lukksepp ja Uesson“ (ERR, 2017).

1912. aastal abiellus Uesson seltskonnategelase ja Estonia teatri näitleja Julie Allikuga.

Huvitaval kombel mainitakse saates „Ajavaod“, et Riia vaimulikus seminaris õppis ka Antoni vend, Hans, ning loetakse ette tema kiri kodustele. Minu leidude põhjal ei vasta see info aga tõele. Tallinna linna perekonnaseisuametile 1928. aastal saadetud Velise õigeusu koguduses peetud personaalraamatu väljavõtte põhjal on Anton Uessoni vanematel 8 last, kellest üks suri imikueas. Kedagi Hansu-nimelist selles nimekirjas ei ole. (Lisa 3) Siiski on meie enda perekonna sugupuul selles perekonnas olemas Hans Uesson, kuid puudub Anton, ning Tallinna linnaarhiivis leidub Hans Uessoni sünnitunnistus (Lisa 4). Nagu tõendab Tallinna linnaarhiivis hoiul olev Velise koguduse salvimisteatis nr 118, anti Hans Uessonile pärast salvimist 30. juunil 1885. aastal (vana kalendri järgi) nimeks Anton. Seega on Anton ja Hans üks ja sama isik. (ERR, 2017; Lisa 5)

### 3.2. Anton Uesson arhitektina

Anton Uessoni arhitektuuriline tegevus langeb viimasesse iseseisvumiseelseesse aastakümnesse. 1909. aastal kolis Uesson Tallinnasse ning astus insener V. Lenderi tehnikakontori teenistusse, kus ta püsis 1912. aastani. 1912. aastal hakkas Uesson projekteerimise ja ehitusjärelvalvega tegelevaks eraettevõtjaks. Selle kõrval jätkas ta kaasalöömist Tallinna ühiskondlikus elus. Uesson tegutses Estonia Seltsi ja Tallinna Eesti Põllumeeste Seltsi juhatuses ning siirdus ka poliitikasse. (Kats, 2009)

Nerman ja Jagodin nendivad, et Uesson kuulub esimeste eestlastest inseneride hulka, kes alustasid majade projekteerimisega 20. sajandi esimesel kümnendil, mil puidust üürimajade ehitamine oli massiline. Nende sõnul oli Uessonil sealkohal täita äärmiselt mahukas roll, näiteks 1912. aasta kevadel olid ehitamisel olevast 90 üürimajast pea pooled tema projekteeritud. (Nerman ja Jagodin, 2011, lk 35) Enne esimest maailmasõda ehitati tema projektide järgi Tallinnas üle 300 hoone. Paljud kahe-kolmekordsed puumajad, mille fassaadi keskel on kivist trepikoda ja mis seisavad tänini Pelgulinna ja Kalamaja tänavatel, on peaaegu kindlasti Uessoni projekteeritud. (Kats, 2009)

Sama kinnitab ajaleht Pealinn, kus kirjutatakse järgmiselt: „Juba aastakene enne Riia kooli lõpetamist asus Uesson insenerina tööle esimese Tallinna eestlasest linnapea Voldemar Lenderi ehitus- ja tehnikakontoris. Oli ehitusbuumi aeg ja tellimusi sadas uksest ja aknast. Kõige rohkem nõuti kahekorruselisi nn Lenderi tüüpi puidust tööliselamuid, mida projekteeris sel ajal põhiliselt

Anton Uesson. Arvatakse, et tema projektide järgi on Tallinnas ehitatud ühtekokku üle 300 maja“ (Karlep, 2023).

19. ja 20. sajandi vahetusel vallutab Tallinna juugendstiil. Pealinnas jääb selle kõrgaeg viimastesse I maailmasõjale eelnenud aastatesse, mil ehituskunstis avaldusid Peterburi, Riia ja Skandinaaviamaade mõjud, muutes arhitektuuripildi erakordselt mitmekesiseks. Samasse aega jääb ka suur kinnisvarabuum, mis tõi endaga kaasa massilise puitelamute ehitamise. O. Orro kirjutab: „Omalaadseks staararhitektiks tõuseb eestlane Anton Uesson, V. Lenderi büroos alustanud inseneriharidusega projekteerija. Tema tellijate seas oli palju kujuneva eestikeelse linnaühiskonna juhtivaid tegelasi: arste, advokaate, ärimehi, tööstusinsenere“ (Välja, 2014, lk 129). Uesson kavandas kivimaju pigem vähe ning keskendus puitarhitektuurile. Orro toob tema projekteeritud tänaseni säilinud majadest kõige elegantsemate ja oma ajal moodsaimatena välja Luise 15 (1913), A. Weizenbergi 14 (1912–1913) ja L. Koidula 9 (1911–1912) korterelamud.

Mainitud elamutes on sarnane fassaadi kompositsiooniskeem: kesktelg, millel paikneb ka peasissekäik, on rõhutatud võimsa erikujulise frontooniga, seda flankteerivad tagasihoidlikumad külgosad erkerite või väiksemate viiludega. (Välja, 2014, lk 129) Ka Nerman ja Jagodin toovad Uessoni loomingu ühe tähtsaima näitena esile A. Weizenbergi 14 üürimaja (vt joonis 1). Hoone on kahekorruseline ning sellel on kolme risaliidiga<sup>1</sup> sümmeetriline fassaad, mis on eenduvate ja taanduvate osade kompositsiooni tõttu väga ilmekas. Hoone välisviimistluses on kasutatud rikkalikult juugendlikke elemente: erikujulisi profileeritud piirdelaudadega aknaid, vahelduva rütmiga voodrilaudist ning rikkalikult liigendatud viile. (Nerman ja Jagodin, 2011, lk 35)

---

<sup>1</sup> Hoone välisfassaadist täiskõrguselt eenduv, hrl muust fassaadist rikkalikumalt kaunistatud ehitiseosa (VSL).



Joonis 1. A. Weizenbergi 14 elamu (Allikas: Vikipeedia)

Uudsed olid ka Anton Uessoni korteriplaanid. L. Koidula 9 ja Luise 15 puhul on varasemate läbi kogu maja ulatuvate kahepoolse insolatsiooniga<sup>2</sup> hiidkorterite, kuhu otsene päikesevalgus pidi jõudma nii hommikuti kui ka õhtuti, asemele kavandatud väiksemad. Ühel korrusel on tavapärase kahe asemel nüüd neli pisemat, kuid siiski esinduslikku ja osaliselt koridorisüsteemis lahendatud korterit. Vannitubade kavandamine ka väiksematesse korteritesse muutub elementaarseks. Siiski säilib ka ruumijaotuse range tsoneerimine. Uessoni puitarhitektuur paistab teiste hulgast silma eriti oma asümmeetria ja dekoratiivsete puitdetailide poolest (vt jooniseid 2 ja 3). (Välja, 2014, lk 130)

---

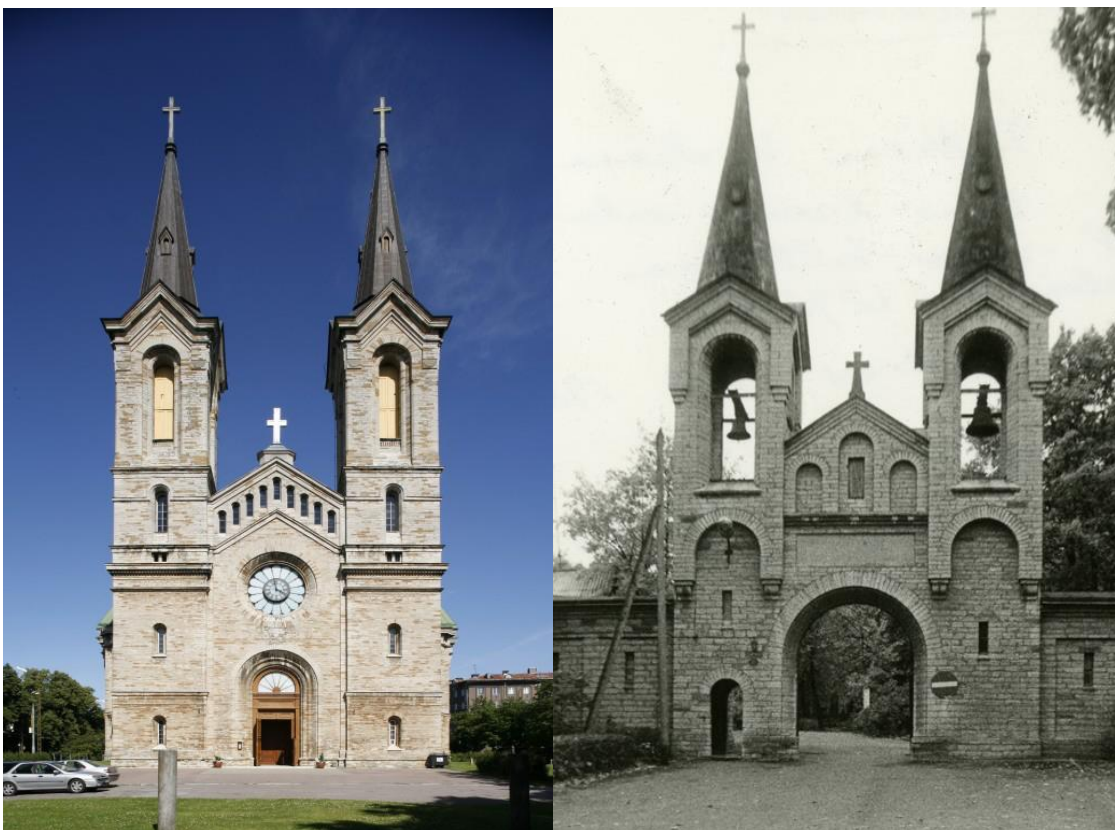
<sup>2</sup> Päikesekiirguse kogus, mis jõuab antud pinnale teatud ajavahemiku jooksul (ScienceDirect).



Joonised 2 ja 3. Uus-Kalamaja 11 (Allikas: Falkenberg KV) ja A. Weizenbergi 10 elumud (Allikas: PhotoBuildings)

„Jalutaja teejuhi“ Kadrioru väljaandes kirjutavad Nerman ja Jagodin Weizenbergi 10 elumaja (vt joonis 3) kohta järgmist: „Kahekorruseline hoone on asümmeetrilise põhiplaaniga, fassaadide osas risaliitidega liigendatud. Tänavapoolsel küljel ehib maja efektne trepikoja kohal paiknev telkkiivriga tornilaadne ehitis“ (Nerman ja Jagodin, 2011, lk 34). Uesson lubas aeg-ajalt endale ka niinimetatud arhitektuurilisi refleksioone. Kaupmehe 8, mis on Uessoni projekteeritud hoonete hulgas pigem erandlik, kordab oma kompositsiooni poolest Estonia teatri hoonet. Siselinna kalmistu kellatorn on aga sarnane kahe torniga Kaarli kirikuga (vt jooniseid 4 ja 5). (Kats, 2009; Välja, 2014, lk 130)





Joonised 4 ja 5. Kaarli kirik (Allikas: Kultuurimälestiste register) ja Siselinna kalmistu kellatorn (Allikas: Visit Tallinn)

Siiski jäi Uessoni tegevusaeg inseneri ja arhitektina pigem lühikeseks, sest juba 1912. aastal astus ta linna teenistusse. Sellest hoolimata mõjutas ta ka hiljem Tallinna arhitektuurilist pilti. Josef Kats kirjutab: „Kui Eestist sai iseseisev riik, siis Tallinna linnapea Uesson enam otseselt arhitektitööga ei tegele. Hulk äärmiselt olulisi projekte on aga valminud tema otsesel juhtimisel – näiteks Härjapea jõe heitvee kanal ja Tallinna veevärgi filtri jaam. Uesson võitles ka pealinna elektrifitseerimise eest. Ega siis elektritrampi uue liini avamisel Pärnu maanteel polnud linnapea asjata Vabaduse väljakult Roosikrantsi tänava nurgani vagunisaatjaks“ (Kats, 2009).

### 3.3. Anton Uessoni tegevus linnavalitsuses

1912. aastal valiti Anton Uesson (vt joonis 6) Tallinna volikokku ning sama aasta sügisel linnanõunikuks. 4. oktoobril 1912 kirjutas poliitika, majanduse ja kirjanduse leht Koit järgmist: „Kuna härra Jaaksoni valimine, nagu juba teatud, tühjaks tunnistati, siis võeti eilasel linnavolikogu koosolekul uue linnanõuniku valimine ette. Eestlaste poolt seati kandidaadiks praegune

linnaolinik Anton Uesson, sakslaste poolt – advokaat Stillmark üles. Valiti hr. Uesson 38 häälega 30 hääle vastu“ (Uus linnanõunik valitud, 1913).

Juba 1915. aastaks oli Uesson saanud Vene keisrilt auraha. Päewaleht kirjutas 18. novembril 1915. aastal järgmist: „Muu seas on neid aurahasid ka mitmed Tallinna linnavalitsuse liikmed ja linnavalitsuse teenijad saanud, nimelt: linnapea J. Poska. tema asetäitja E. Beljagin, in. J. Umbliä, hr. Uesson ..“ (Aurahad mobiliseerimistöde eest, 1915).



Joonis 6. Tallinna linnapea Anton Uesson (Allikas: EFA.272.0.37845)

Ajalehe Pealinn toimetaja Ivo Karlepi sõnul kuulus linnanõunik linnavalitsuse koosseisu ning tänapäevases mõistes võiks seda võrrelda abilinnapea kohaga. Jaan Poska juhitud linnavalitsuses vastutas Anton Uesson ehitusosakonna ning valgustus- ja veevarustuskomisjoni töö eest. Linnanõunikuna tegutses Uesson 1917. aasta sügiseni, mil hakkas tööle linna ehitusosakonna juhatajana. 11.02.1917. aastal kirjutab Päewaleht: „Tuleks tuletõrjajate depoo Pelgulinna sisse seada ja arstid ametisse panna. Uesson tähendab, et tuletõrjajate maja plats on ära märgitud ja selle ehitusega tehakse varsti algust“ (Viienda linnajao valijate..., 1917). Selles ametis olles tegeles Uesson palju Tallinna veesüsteemi uuendamisega. Teise linnajao valijate koosolekul 1917. aastal andis Uesson valijatele juba tehtust ülevaate: „Hr. Uesson annab aru selle üle, mis tehtud. Nimelt on täieline veevärgi plaan valmis, summad vabaks tehtud, kuid ei leidu ärisid, kes teda oma peale tahavad võtta. Nüüd on lootust, et veevärg riigikaitse tööks tunnustatakse, ehk aitab see praegusest täbarast seisukorrast üle. Igatahes tuleb see töö ära teha, kui üks linna elulisematest asjadest“ (Teise linnajao valijate ..., 1917).

1918. aasta kevadel, kui algas Saksa okupatsioon, oli Anton Uesson sunnitud teiste eestlastest linnaametnikega ametist tagasi astuma. Siiski leidis ta kähku endale uue projekti. Nimelt asus ta

Eesti Tehnika Seltsiga looma Tallinna Tehnikumi, Tallinna Tehnikaülikooli eelkäijat. (Karlep, 2023) 1920. aastal kinnitati Tallinna Tehnikumi põhikiri, mille alusel sai Tallinna tehnikum oma tööga alustada. (Eesti Vabariigi Tartu ..., 1934) Uesson panustas õppeasutuse tegevusse ka pärast selle loomist. Eesti Tehnika Seltsi ajakiri kirjutab järgmist: „Tallinna Tehnikumi hoolekogusse valitakse endised liikmed tagasi, hrad: ins. K. Ipsberg, ins. V. Reinok, ins. A. Uesson ja ins. J. Kollist“ (Valimised põhikirja järele ..., 1921). Tallinna Tehnikumi põhikirja järgi hoolitseb hoolekogu tehnikumi ainelise seisukorra ja töötamise võimaluse eest ning valvab tehnikumi varanduse üle haridusministeeriumi kinnitatud kodukorra põhjal. (ERA.15.2.522)

Eesti Tehnika Seltsi esimehena mängis Uesson olulist rolli ka vastupanus Saksa okupatsiooni vastu. 1917. aasta 18. novembri Päewaleht kirjutab: „Tunnistades Eesti ajutist maanõukogu Eestimaa ainukeseks ülemaks võimuks kuni Eesti asutava kogu kokkuastumiseni, protesteerib Eesti Tehnika Selts Tallinna sõjarevolutsioonilise komitee poolt 15. novembril toimepandud vägivaldse maanõukogu laialiajamise ja maanõukogu liikmete kallal vägivalda tarvitamise vastu“ (Eesti Tehnika Seltsi, 1917). 1918. aastal hakkas Uesson kaasa lööma ka uue tööliserakonnameelse päevalehe Vaba Maa toimetuses (5. dets s.a. hakkab ... 1918 ).

Olev Liivik kirjutab oma artiklis, et Saksa okupatsiooni lõppedes asus Uesson taas linna teenistusse, Tallinna linnainseneri kohale (vt joonis 7). Pärast aastast vaheaega valiti ta ka taas linnanõunikuks. (Liivik, 2022)



Joonis 7. II Eesti inseneride päev Estonia teatri rohelises saalis, kõnepuldis tehnikateadlane Ottomar Maddison. Paremalt 2. Tallinna linnapea ja Insenerikoja esimees Anton Uesson (Allikas: EFA.10.3.4423)

Anton Uesson hakkas tihedalt tegelema ka turbatööstusega. 1919. aasta 26. märtsil kirjutas Päewaleht järgmist: „Laupäeval turbatööstuse koosolekul tööstusministeeriumis otsustati turbatööstuse edendamiseks üleriiklik selts asutada. Seltsi ülesanne oleks igakülgne turbatööstuse edendamine Eestis ja ta oleks ka keskkohaks, kes töötajatele erapooletult kõigis ettevõtetes nõu annaks, kirjandust muretseks ja populariseeriks, kõiki turbarabasid registreeriks ja aktsiaseltsisid asutaks, kes turbarahasid kasutama hakkavad. Valiti komisjon, kes asutatava seltsi ülesanded ja tööpiirid ära märgib ja põhjuskirja kokku seab ning kinnitusele saadab, siis liikmed kogub ja muid esialgseid korralduslikke töid teeb. Komisjoni liikmeteks on: Uesson, ...“ (Eesti Turbatööstuse Seltsi .... 1919). Järgmisel leheküljel kirjutatakse: „Tallinna linna esindaja Uesson kirjeldab turbatööstuse seisukorda ja leiab, et süstemaatilist turbatööstust meil ei ole“ (Turbatööstuse koosolek, 1919). Ajalehe sõnul lisas Uesson: „Turbatarvitamine ei ole meil mitte võõras; väikepõllumehed, mitmes kohas ka suurpõllumehed, on käsitse turvast ahjukütteks lõiganud seal, kus metsa saada ei ole... Siit edasi peaksime asja laiemale alusele seadma. Suuremate ülesannete jaoks tuleks suurtööstus käima panna, kus masinatega töötataks nagu Moskva lähedal ...“ (Turbatööstuse koosolek, 1919).

Uesson liitus ka Eesti Tööerakonnaga, mis ajaloolase Olev Liiviku sõnul oli tollal üsna populaarne vasaktsentristlik erakond, mis oli teistest sotsialistlikest parteidest mõõdukam ning sobis seetõttu partneriks nii tsentristidele kui ka parempoolsetele ning ka temast vasakule jäävatele erakondadele. Siiski nihkus aga ka Tööerakond ise tsentri poole, lähenedes Rahvuslikule Keskerakonnale, kellega ühineti 1932. aasta riigikogu valimisteks. (Liivik, 2022)

Tallinna linnapeaks valiti Anton Uesson 1919. aasta juulis pärast esimesi iseseisvas Eestis toimunud volikogu valimisi. (Liivik, 2022; Tallinna linnavolikogu koosolek, 1919) Linnapea ametikohal oli Uesson lausa 15 aastat, kuni 1934. aastani. Just tema ametiajal sai endisest kubermangulinnast moodne vastsündinud riigi pealinn. Uessoni jälg on näha ka tervise- ja meditsiinivaldkonnas, näiteks võeti tema ametisoleku ajal vastu määrus, millega hakati Tallinnas registreerima suguhaigustega patsiente. (Sunduslik määrus suguhaigete ..., 1919) Juba järgmisel aastal andis Uessoni juhitud linnavalitsus välja ka määruse, millega üritati piirata nakkushaiguste kiiret levikut (Sunduslik määrus külgehakkavate ..., 1920).

1929. aastal A. Uessoni 10. ametisoleku aasta puhul kirjutab Päewaleht: „Eile 10 aastat tagasi 17. juulil 1919. a. valiti Anton Uesson Tallinna linnapeaks ja 4 korda on ta sellesse ametisse tagasi valitud. A. Uessoni ajajärk Tallinna linna elus on suurem loomise ja ülesehitamise aeg olnud. Sõjast ja revolutsioonist kurnatud, paljudel aladel ripakile jäänud linna majapidamist tuli jälle normaalseisu viia, selle kõrval aga üle võtta linna kätte asutusi ja ettevõtteid, mis tegutsesid ennemalt kas riigi- või eraasutuste hoolet. Nii olgu mainitud näiteks keskkoolid, keskhaigemaja,

tramm jm“ (A. Uesson 10 a. Tallinna ..., 1929). Anton Uesson sai linnapeaks juba iseseisvunud Eestis, mis tähendas, et lisaks revolutsiooni mõjudele tuli tal tegeleda vastsest omariiklusest tulenevate ülesannetega, olgu nendeks uue seadusandlusega seotud küsimused või kohaliku ettevõtluse ja majanduse arendamine. Eelnevalt tsiteeritud artikli sõnul panustati Uessoni eestvõttel tugevalt vaba Eesti ettevõtluse arengusse: „Kui loetleda asutusi ja ettevõtteid, mida on laiendatud, edasi arendatud või ellu kutsutud Uessoni ajal, siis saame nimekirja, millele vast võrdset ei leia eelmiste aegade tervest sajandist“ (A. Uesson 10 a. Tallinna ..., 1929).

Uesson ei piirdunud oma tegemistes Tallinnaga, vaid tegutses ka teiste Eesti linnade heaolu nimel. Ta oli Eesti Linnade Liidu esimees juba selle asutamisest saadik, 1920. aastast, mistõttu on tema nimega Päewalehe sõnul lahutamatult seotud Eesti Linnade Liidu (vt joonis 8) laiaulatuslik tegevus ning peaaegu kõik algatused ja saavutused toleaeagse kommunaalkultuuri alal. (Tallinna linnapea A. Uesson ..., 1939)



Joonis 8. Linnadeliidu esindajatekogu avakoosolekust osavõtjad Tõrva raekoja trepil, keskel daamide vahel Liidu esimees A. Uesson (Allikas: EAA.2111.1.13637.1)

Lisaks sellele tegeles Uesson mingil määral välispoliitikaga. Päewaleht kirjutab: „Olles Balti riikide linnade liitude komitee liige, on ta ka suuresti kaasa aidanud nende omavalitsuselu arendamisel ja rahvaste lähendamisel“ (Tallinna linnapea A. Uesson ..., 1939). Tasub mainida ka Uessoni huvi Leedu vastu. Ta oli 1931. aastal üks Eesti-Leedu ühingu asutajatest ja ühingu esimees kuni 1940. aastani. (Liivik, 2022) Anton Uesson oli ka koos K. Luigega 1931. aastal toimunud Balti riikide linnade liidu konverentsi juhatuses Eesti esindajaks. (Algas II Balti riikide.. 1931) Kolm aastat hiljem ehk 1934. aastal sai Uesson Eesti-Leedu kaubalepingu ratifitseerimisdokumentide vahetamise puhul Leedu saadik Dailidelt aumärgi (Leedu jagas aumärke, 1934). See pole aga kaugeltki ainus tunnustus, mille ta on saanud. 1939. aastal kirjutab Päewaleht: „A. Uessoni teeneid



nii kommunaal- kui ka seltskondliku tegevuse alal on hinnatud mitme teenetemärgi ja ordeni annetamisega. Nii on tal Eesti teenetemärgidest Valge Tähe II kl., Eesti Punase Risti I järgu, II astme ja II järgu, I astme, Kotkaristi III kl. ja Valge Risti III kl. teenetemärk. Soome Valge Roosi ordeni komandöriirist, II kl., Läti Kolme Tähe ordeni komandöriirist. Leedu Gediminase ordeni suurohvitseririst, II kl., Poola „Polonia Restituta“ ordeni komandöriirist ja Rootsi Kuningliku Vasa ordeni komandöriirist, II kl“ (Tallinna linnapea A. Uesson ..., 1939).

Linnapea ning abilinnapeana puutus Uesson oma ametiajal kokku mitmete välisriikide esindajatega. Kui Ameerika Ühendriikide üks presidentidest ja Eestile vabadussõja ajal suureks abiks olnud Herbert Hoover Tallinnat külastas, võttis teda vastu just Uesson (vt joonis 9) (Hoover esmaspäeval Tallinnas ..., 1938). Hoover ja Uesson olid tuttavad juba varem, sest kui Hoover 1928. aastal presidendiks valiti, saatis Uesson talle telegrammi teel õnnitluse, millele president ka vastas (Herbert Hooveer Comes ..., 2010). Anton Uesson oli ka Eesti-Rootsi ühingu algatamisel eesotsas ning kuulus ka selle juhatusse (Eesti-Rootsi ühing ..., 1929). Just tema ettepanekul sai Rootsi kuningas Gustav V Tallinna aukodanikuks (Rootsi ..., 1929). Uesson on kohtunud nii Rootsi kroonprintsiga kui ka kuningaga. 30. juunil 1932. aastal kirjutas Sakala: „Maale astudes tervitas kroonprints Tallinna linnapää Uesson“ (vt joonis 10) (Kuningapoeg ootas riigivanemat ..., 1932). 1924. aastal käis Uesson koos Tallinna meestelaulu kooriga Rootsi kuninga juures, kus ta kandis ka lippu (Tallinna meesetalulu koor ..., 1924).



Joonised 9 ja 10. Ameerika Ühendriikide endise presidendi Herbert Hooveri saabumine Tallinna (Uesson vasakult teine) ja Tallinna linnapea Uessoni ja Rootsi kroonprints Gustav Adolfi tervitus sadamas (Allikad: EFA.2.0.27805; EFA.2.0.65268)

Uesson tegeles palju ka Tallinna haljastusteamaga. Just tema eestvõttel hakati kavandama puhkemetsi ning Pelguranna ja Pirita rannaala. Nende kujundamiseks korraldati ka konkurss ning Uesson oli žüriis. Tänu Uessonile loodi Tallinnasse ka Tornide väljaku park, Schnelli tiigi ja Balti jaama vaheline pargiala ja Toompea jalami alla spordiväljak. Samuti seisis Uesson vankumatult

selle eest, et vanalinna ümber olevasse rohelistesse vööndisse ei ehitataks maju. Linnapea eestvedamisel hakati ka maa alla torusse sulgema reostunud Härjapea jõge, mis oli üks suuremaid kommunaalprojekte tol ajal. (Karlep, 2023)

Pätsi-Laidoneri riigipöörde järel ei eemaldatud Anton Uessoni ainsa linnavalitsuse liikmena võimu juurest (vt joonis 12). Temast sai küll hoopis abilinnapea, kuid ta jäi endiselt Linnade Liidu esimeheks, kellena oli tegutsenud 1920. aastast saadik. Loomulikult pidi ta selle eest midagi vastu andma. Temast sai võimuerakonna Isamaaliidu Tallinna osakonna esimees. (Liivik, 2022)



Joonis 12. Õlle joomine Valge Hobuse vöörastemajas. Vasakult: Tallinna linnapea Anton Uesson, president Konstantin Päts, laulja Therese Rei (Allikas: EFA.272.0.37811)

Uessoni ametivahetust kinnitab ka Päewaleht, kus 21. aprillil 1934 kirjutati: „Edasi sai teatavaks, et senine ja kauaaegne Tallinna linnapea A. Uesson saab linnapea abiks ja tema juhtimisse antakse kaks tähtsamat osakonda majanduse ja rahanduse oma. A. Uesson on selleks ka oma nõusoleku andnud“ (Kindral Jaan Soots ..., 1934). Isamaaliidu Tallinna osakonna asutajaliikmeks olemist kinnitab 1935. aasta 26. märtsil ilmunud ajaleht Kaja, kus kirjutati: „Isamaaliidu Tallinna osakonna asutamiskoosolek peeti esmaspäeva õhtul. Asutajateks olid Tallinna abilinnapea A. Uesson, ...“ Sama artikkel kirjutab hiljem ka Uessoni juhatuse koosseisu valimisest (Isamaaliidu osakond avati ..., 1935).

Hiljem kui J. Soots nimetati ümber ülemlinnapeaks, sai Uessonist taaskord linnapea (vt joonis 11). Seda kinnitab Uessoni juubeli puhul ajalehes Uus Eesti ilmunud artikkel, kus kirjutatakse: „Kindral J. Sootsi nimetamisega 1934. a. linnapeaks töötas juubilar mõnda aega abilinnapeana, kuni linna seaduse kohaselt linnapea J. Soots nimetati ülemlinnapeaks ja juubilar linnapeaks“ (Linnapea A. Uesson ..., 1939).



Joonis 11. Tallinna ülelinnapea Soots (paremal) ja linnapea Uesson (vasakult esimene) (Allikas: EFA.196.0.53316)

### 3.4. Anton Uesson riigikogu liikmena

#### 3.4.1. I Riigikogu koosseis

Anton Uesson kuulus lisaks linnapea ametile 1920.–1922. aastani Riigikogu I koosseisu. Valimised toimusid 27.–29. novembrini ja need võitis Eesti Tööerakond (21% häältest), kuhu kuulus ka Uesson. I Riigikogu koosseis oli ametis 20. detsembrist 1920 kuni 30. maini 1923. Sellesse kuulusid kümne erakonna ja valimisliidu esindajad, peamiselt Eesti Tööerakonnast, Põllumeestekogudest, Eesti Sotsiaaldemokraatlikust Tööliste Parteist, Eesti Rahvaerakonnast ja Eesti Iseseisvast Sotsialistlikust Tööliste Parteist. Võeti vastu mitu olulist õigusakti, sh riigilipu seadus, kodakondsuse seadus, trükiseadus ja kalapüügiseadus. (Riigikogu, I Riigikogu koosseis)

Põhiseaduse järgi valiti Riigikogu kolmeks aastaks, kuid I Riigikogu pidi enne tähtaega oma volitustest loobuma. Selle põhjuseks oli 1923. aasta rahvaküsitlus, kus suurem osa rahvast oli vastu Riigikogu soovile muuta algkooli seadust nii, et usuõpetust algkoolis enam ei õpetataks. Põhiseaduse § 32 alusel kuulutati välja uue Riigikogu valimised, mis jäi ka ainsaks korraks, kui Riigikogu selle paragrahvi alusel laiali läks ja uus koosseis valiti. (Riigikogu, I Riigikogu koosseis)

1922. aastal astus Anton Uesson riigikogust tagasi, viidates linnapea ametiga kaasnevale suurele töökoormusele (Liivik, 2022).

#### 3.4.2. VI Riigikogu koosseis

Teist korda kuulus Uesson Riigikokku linnaomavalitsuse valitud liikmena. 11. märtsil 1938. aastal kirjutas Postimees: „Täna Tallinnas peetud linnapeade koosolekul valiti linnaomavalitsuste poolt Riiginõukogu liikmeks Tallinna abilinnapea A. Uesson. Peale A. Uessoni teisi kandidaate üles ei



seatud. Valimine toimus ühel häälel“ (A. Uesson Riiginõukogu ..., 1938). Sama kinnitatakse ka järgmisel päeval ilmunud Maa Hääles, kus lisatakse, et Uessoni kandidatuuri esitas Viljandi linnapea A. Maramaa (Linnade saadikuks riiginõukogusse, 1938).

VI Riigikogu valimised toimusid 24.–25. veebruaril 1938. aastal, mil riigis valitses vaikiv ajastu ja parteide tegevus oli keelatud. Toonane Riigikogu oli kahekojaline ning koosnes Riigivolikogust ja Riiginõukogust. Riigivolikokku kuulus 80 liiget, kes valiti enamusvalimiste põhimõttel. Riiginõukokku, kuhu kuulus ka Uesson, aga 40 liiget, kellest 24 valisid maa- ja linnaomavalitsused, kutsekojad jt, 6 liiget kuulus sinna ameti järgi ning 10 liiget nimetas riigihoidja eriõiguse alusel. Iga kandidaat pidi maksma 250-kroonise<sup>3</sup> kautsjoni ja koguma 150 soovitaja allkirjad. (Riigikogu. VI Riigikogu) Riiginõukogul polnud seaduste algatamise õigust, kõiki seadusakte menetleti alles pärast nende läbivaatamist Riigivolikogus. Valitsuse tervikkoosseisu nimetas ja vabastas president. Peaministri lahkumisel pidi lahkuma kogu valitsus. (Graf, 2001)

VI Riigikogu oli ametis kuni 5. juulini 1940, kuid parlamendi sisuline tegevus lõppes aga juba sama aasta aprillis. Riigikogu koosseis võttis 1938. aastal vastu amnestiaseaduse, millega vabastati muu hulgas paljud poliitvangid, ning 1940. aastal Rahva tervisehoiu korraldamise seaduse ja Informatsiooni Keskuse seaduse. VI Riigikogu ametiajal kirjutati alla NSV Liidu ja Eesti vahelisele vastastikuse abistamise lepingule, mis lubas Eesti territooriumile rajada punaarmee baasid. Riigikogu kodulehel antakse koosseisule järgnev hinnang: „VI Riigikogu mõju Eesti sise- ja välispoliitilisele arengule oli tagasihoidlik, rahvaesindus jäi presidendi ja valitsuse varju“ (Riigikogu. VI Riigikogu).

### 3.5. Anton Uessoni küüditamine ja surm

Pärast Eesti Vabariigi okupeerimist olid maavanemad ja linnapead ühed esimesed, kes vallandati või sunniti töölt lahkuma (Karlep, 2023). Seetõttu lahkus ka Anton Uesson 1940. aastal linnapea kohalt. 30. juulil 1940. aastal välja antud Tallinna ülemlinnapea käskkirjas nr 63 kirjutatakse: „Siseministri käskkirjade puhul 29. juulist s.a. nr. 91 ja nr. 93, millest nähtub, et Vabariigi Valitsuse otsusega on Anton Uesson tema omal soovil vabastatud Tallinna linnapea kohalt ...“ (Uesson, Anton, Jaanipoeg).

Sama aasta 1. augustil saatis Uesson palvekirja, kus palus hakata talle linnapea kohalt lahkumise puhul maksma vanaduspensionit. Palvekiri rahuldati, kuid 1941. aasta 27. märtsil toimunud

---

<sup>3</sup> Aastal 1938 oli keskmine kuupalk ca 60 krooni. Kaudselt ehk ostujõu järgi arvatades saame suhte 1 kroon = 7 eurot. Praeguses vääringus oli kautsjon seega ca 1500 eurot (Riigikogu. VI Riigikogu)

Tallinna Linna Sotsiaalkindlustuse Osakonna Pensioniameti pensionimääramise komisjoni koosoleku otsusega lõpetati Uessonile pensioni maksmine. Protokollis põhjendatakse seda järgmiselt: „Anton Uesson<sup>1</sup>, sünd. 12. I 1879. aastal. vanaduspensioni jätkamise küsimus. A. Uesson on töötanud Tallinna linnanõunikuna 11.X 1913. a. kuni 12. IX 1917. a., Linna Ehitusosakonna Juhatajana 12. IX 1917. a. kuni 15. IV 1918. ja 13. XI 1918. s. kuni 31. VII 1910. a. linnandunikuna, linnapea abina ja linnapeana. Kuna kehtivate pensionikindlustuse eeskirjade järgi töötamist linnanõunikuna ja linnapeana ei arvestata tööstaažina, siis A. Uessonil ei jää vanaduspensioni saamiseks nõuetavat 25 a. tööstaaži. Otsustati: Anton Uessonile pensioni mitte määrata“ (Uesson, Anton, Jaanipoeg).

Okupatsioonivõimud heitsid Uessonile ette kaht surmapattu: kuulumist Tööerakonda, mida käsitleti „kontrrevolutsioonilise“ parteina, ning kuulumist „fašistlikku“ Isamaaliitu, kus ta oli olnud juhtivatel kohtadel. Lisaks oli Uesson noorkotkaste Tallinna maleva vanem. Püüvat töökohta Uesson linnavalitsusest lahkumise järel ei leidnud, aga teda hoiti siiski 1941. aasta juuniküüditamiseni vabaduses. (Liivik, 2022)

1941. aasta 14. juunil küüditati Uesson koos oma abikaasa Juliega. Endine linnapea saadeti Sverdlovski oblasti Sosva vangilaagrisse. Ülekuulamise järel, kus Uesson tunnistas end „kontrrevolutsioonilisse“ ja „fašistlikku“ parteisse kuulumises süüdi, koostati süüdistuskokkuvõte, mille alusel mõistis NKVD erinõupidamine Uessoni 1942. aastal surma. Otsus viidi täide 13. aprillil 1942 Sverdlovskis, praeguses Jekaterinburgis. Julie Uesson viidi aga Kirovi oblastisse, kust ta 1956. aastal vabanes ning sai loa tulla tagasi Eestisse. Samasugune traagiline lõpp tabas paljusid Eesti poliitikuid, omavalitsustegelasi ja sõjaväelasi. Palju oli neidki, kes surid asumisel juba enne hukkamist. (Liivik, 2022; Karlep, 2023)

## 4. SUHTUMINE ANTON UESSONI

### 4.1. Suhtumine Uessoni eluajal

Uessoni suhtuti tema ametisoleku ajal muljetavaldavalt hästi. Päewaleht kirjutab: „Muidugi ei saa oletada ega nõuda, et linnapea Uesson oleks ise iga kavatsuse ja loomingu algataja ja kordasaatja, kuid selle juures on ometi kindel, et igal pool on tema korraldav käsi olnud organiseerimas ja juhtnööre andmas. Hr. Uesson on juba kord niisugune inimene, kes kunagi ei suuda jääda linna asjus kõrvaltvaatajaks või pealiskaudseks, vaid tema ise süveneb igasse asjasse ja teeb selle juures sagedasti töid, mida õieti peaks tegema üks või teine linnanõunik. Töö kiidab tegijat – hr. Uesson on oma töö ja tegevusega sarnase kiituse vääriline täiel määral.“ Isegi Uessoni poliitilised vastased ja kriitikud pidid teda tunnustama. Samas artiklis on kirjas: „Seda tunnustust ei keela temale ka need, kes muide tema vaateid, püüdeid ja samme igakord ei saa omaks võtta. Aga tõsised töömehed suudavad kõrgemale tõusta kitsastest parteihuvidest ja sellisena on linnapea A. Uesson pälvinud linnaelanikkude laiade hulkade austuse ja lugupidamise“ (A.Uesson 10 a. Tallinna ..., 1929).

Gori, üks Eesti tuntumaid karikaturiste, kes töötas Vaba Maa toimetuses, kujutas ajalehe 1929. aasta detsembrinumbris mitut tolleaegset tuntud ühiskonnategelast, nende hulgas ka Uessoni, kellele karikaturist andis oma teostes jõulukingi (vt joonis 13). Uesson sai omale sõela, et „tulevikus kaastööliste hulgast hakanad välja sõeluda“ (Gori, 1929).



Uesson saab jõela, et wõiks tulewikus kaastööliste hulgast hakanad välja sõeluda.

Joonis 13. Gori karikatuur Uessonist (Gori, 1929)

Kiitused ei lõppenud ka kümme aastat hiljem. Päevaleht kirjutab Uessoni juubeli puhul: „Juubilar on üks vanemaid ja teenekamaid omavalitsuse tegelasi, kelle nimega tihedalt on seotud Tallinna kui meie pealinna arenemislugu ja samuti kogu Eesti linnaomavalitsuste töö. Mitte ainult oma ametikohuste täitmistega pole piirdunud juubilar. Tal on alati jätkunud energiat lüüa hoogsalt kaasa ka avaliku elu mitmepalgelistes üritustes, saavutades sealgi tagajärgi, mis on üldhinnatavad“ (Tallinna linnapea A. Uesson ..., 1939).

Uessoni ei kiidetud mitte ainult tema töö ja saavutuste, vaid ka meeldiva iseloomu tõttu. Seda kinnitab 1939. aasta päevaleht: „Inimesena on aga Anton Uesson kõige selle juures jäänud soojahingeliseks, arusaajaks ja äärmiselt vastutulelikuks töömeheks. Seetõttu omab ta ka seltskonnas suurt lugupidamist ning palju sõpru, kes kõik juubeli puhul soovivad, et tal veel kauaks jätkuks samasugust energiat ja indu töötamiseks ning oma suurte ülesannete täitmiseks“ (Tallinna linnapea A. Uesson ..., 1939).

Uessoni mainekust ja tuntust tema kaasajal kinnitab ka linnapea 60. juubeli puhul korraldatud aktus, mis toimus Estonia kontserdisaalis. 12. jaanuaril 1939. aastal kirjutas Uus Eesti: „Täna, 12. jaanuaril, pühitseb tuntud omavalitsuse- ja seltskonnategelane, Riiginõukogu liige, Linnade Liidu esimees ja Tallinna kauaaegne linnapea, insener Anton Uesson oma 60-dat sünnipäeva. Lugupeetud tegelase juubelipäeva tähistamiseks korraldavad Tallinna seltskondlikud organisatsioonid „Estonia“ kontsertsaalis täna õhtul kell pool 8 aktuse, mille avasõnad ütleb Nõmme linnapea L. Ojaveski, kuna aktusekõne peab Tallinna Tehnikaülikooli rektor prof. P. Kogerman. Aktuse muusikalises osas on kaastegevad Tallinna Meestelaulu Seltsi koor, tenor M. Taras ja orelkunstnik P. Indra,“ ning „Juubelipäeva puhul antakse A. Uessonile aktusel üle kaks auaadressi – üks Tallinna linna omavalitsuse ametkonnalt, teine 37 seltskondliku organisatsiooni poolt, milledes juubilar kõigis on juhtivalt tegev“ (Linnapea A. Uesson 60-aastane, 1939). Sellel aktusel ütles tollane peaminister K. Eenpalu: „A. Uesson meie kõikide keskel on omanud väga sügava riikliku positsiooni, ta on võtnud osa kõigist murranguaastaist, mis rahval on tulnud läbi elada. Tema on südamega igal pool kaasas olnud“ (Hea inimese ja ..., 1939). Ajaleht Uus Eesti kinnitab, et peaministri kõne võeti vastu tugevate kiiduavaldustega (Hea inimese ja ..., 1939).



Joonis 14. Tallinna linnapea A. Uessoni 60. sünnipäeva puhul korraldatud aktus. Parevalt: Tallinna ülelinnapea kindralmajor J. Soots, A. Uessoni abikaasa, linnapea A. Uesson, peaminister K. Eenpalu abikaasaga, tehnikaülikooli rektor professor P. Kogerman (Allikas: EFA.2.0.28003)

## 4.2. Suhtumine tänapäeval

Oma Postimehes ilmunud artiklit alustab Eesti Mälu Instituudi vanemteadur Olev Liivik nõnda: „Tänapäeval ei ütle Anton Uessoni nimi enamikule tallinlastele tõenäoliselt mitte midagi, rääkimata nendest, kes elavad pealinnast kaugemal. Ent kahe maailmasõja vahel oli ta pealinnas teadatud tegelane.“ Seda võin kinnitada ka uurimistööd kirjutades kogetu põhjal. Oma uurimistööst teistele rääkides ei teadnud peale minu sugulaste mitte keegi, kes on Anton Uesson.

Uessoni uurinud inimesed leiavad aga ühisel meelel, et Uesson mängis Tallinna kujunemises tähtsat rolli ning ta ei ole tänapäeval nii tuntud ja mainekas, kui võiks. Jaak Juske kirjutab oma blogis: „Anton Uesson mõjutas oma pika karjääri jooksul oluliselt Tallinna kujunemist kaasaegseks Euroopa linnaks. Tema panust võiks Tallinna tänased juhid väärikalt tähistada“ (Juske, 2012).

Siiski on Tallinn loonud Anton Uessoni nimelise stipendiumi, mis määratakse üks kord aastas ühele Eesti Kunstiakadeemia üliõpilasele, kes valitakse järgmistele tingimustele vastavate üliõpilaste seast: magistritaseme üliõpilane, kelle jooksva õppeaasta kaalutud keskmine hinne on vähemalt B (4,0) ja kes on õppetöös saavutanud väljapaistvaid tulemusi Tallinna linna jaoks

olulistel teemadel linnaplaneerimises või sellega seotud vallas arhitektuurse projekti, disainilahenduse või urbanistliku uurimuse näol. (Tallinn. Anton Uessoni stipendium)

Vaatamata sellele muid Uessoni meenutavaid tunnustusi ma ei leidnud. Nõustun Olev Liivikuga, kes kirjutas: „Kindlasti vääriks Uesson Eesti ajaloolaste koostatud biograafiat. Peale tema isiku võiks sellest lugeda, kuidas Tallinn maailmasõdadevahelisel ajal arenes ning kuidas seda linna juhiti. Aga miks ei võiks Tallinnas olla Anton Uessonile ka monument? On ju Tallinnast palju väiksemad linnad, nagu Viljandi või Haapsalu, oma legendaarsele linnapeale skulptuuri püstitanud.“

## KOKKUVÕTE

Uessoni jälg Tallinna arhitektuuris on selgelt nähtav. Ta on üle 300 hoone projekti autor, millest enamik olid Lenderi tüüpi kahekorruselised puidust elamud. Siiski lisas Uesson nendele detaile (nt ornamendid ja ka refleksioonid), mis muudavad Tallinna üldpilti, eriti tol ajal, põnevamaks ja mitmekesisemaks. Lisaks sellele tõi ta pealinna arhitektuurimaastikule uudsed korteriplaanid, mis võimaldasid luua väiksemaid, kuid siiski esinduslikke kortereid. Uesson tegeles ka Tallinna haljastuse edendamise ja just tänu temale on linnas Tornide väljaku roheala ning park ümber Schnelli tiigi.

Anton Uesson on märgatavalt panustanud Tallinna arengusse. Nagu väidavad nii tänapäevased kui ka toleaeagsed artiklid, aitas Uesson olulisel määral kaasa Tallinna arengule kubermangulinnast vastse riigi pealinnaks. Uesson tegeles ka rahvusvaheliste suhetega, mis soodustas Eesti omariikluse tugevnemist. Ta oli mitme organisatsiooni ja seltsi asutaja ning eestvedaja, millest kõige olulisemaks tänapäeval võiks pidada Tallinna Tehnikumi, Tallinna Tehnikaülikooli eelkäijat. Kokku võib Uessoni linnavalitsuse teenistusaega lugeda 21 aastaks. Tegemist on ka tänapäeva mõistes vägagi staažika munitsipaalpoliitiku karjääriga arvestades ka, et tegemist on kõige kauem ametis olnud Tallinna linnapeaga.

Anton Uessoni suhtuti tema kaasajal ning ka praegu suure lugupidamisega. Siiski teab tänapäeva keskmine Tallinna elanik tema kohta äärmiselt vähe kui üldse midagi. Need aga, kes on Uessoni nime kuulnud või teda uurinud, näevad teda positiivse ning olulise figuurina Tallinna ajaloos. Oma kaasajal oli Uesson äärmiselt austatud ning oli heas kirjas ka oma poliitiliste vastaste juures, kes olid samuti sunnitud teda kiitma. Kammides läbi vanu ajalehti ei leidnud ma ühtegi tõsiselt kriitilist märkust Uessoni kohta, mis tõendab samuti tema üliposiitivset kuvandit omal ajal.

Minu jaoks kõige jahmatavamaks raskuseks töö valmimisel osutus Antoni ja Hansu küsimus. Nimelt oli vaja kontrollida ning tõendada, et tegu oli ikkagi ühe ja sama isikuga. See tõi päevavalgele ka dokumentaalseriaalis „Ajavaod“ tehtud vea. Anton Uessoni tegevus osutus palju laiaulatuslikumaks kui alguses arvasin. Seetõttu olen ka kindel, et tema saavutusi ja ametiaega tasuks kindlasti veel põhjalikumalt uurida. Tegu on aga ääretult mahuka tööga, arvestades kui tihti tema nimi toleaeagsetes artiklites esineb.

## RESÜMEE

Gümnaasiumi lõputöö „Anton Uessoni tegevus ja panus Tallinna arengusse“ on kvalitatiivne uurimus.

Töö eesmärk oli koguda kokku Anton Uessoni, kauaaegset linnapead ja tuntud arhitekti, käsitlevad materjalid, nende põhjal kaardistada tema tegevust nii arhitektuuri- kui ka poliitikamaailmas, hinnata selle mõju ning uurida kuidas temasse suhtuti 20. sajandi alguses ja tänapäeval. Eesmärkidest lähtusid uurimisküsimused: 1) milline on A. Uessoni panus Tallinna arhitektuurimaastikul; 2) milline on A. Uessoni panus Tallinna linna arengusse; 3) milline on olnud inimeste suhtumine Anton Uessoni isikusse ja tegevusse.

Töö esimeses osas antakse ülevaade Tallinna arhitektuurilisest ja poliitmaastikust 19. sajandi lõpul ning 20. alguses.

Kvalitatiivse uuringu peamised allikad on nii Uessoni-aegsed kui ka tänapäevased artiklid ja dokumendid, raamatud ja kirjad ning ERR-i saade „Ajavaod“. Nende põhjal on valminud uurimistöö teine osa, mis käsitleb Anton Uessoni tegevust arhitektuuri vallas, munitsipaal- ja riigipoliitikas ning inimeste suhtumist temasse.

Uessoni jälg Tallinna arhitektuuris on selgelt nähtav. Ta on üle 300 hoone projekti autor ning tõi pealinnas arhitektuuripilti uued korteriplaanid, mis võimaldasid luua väiksemaid, kuid siiski esinduslikke elamispindu. Uesson tegeles jõudsalt ka Tallinna haljastuse edendamisega.

Anton Uesson aitas olulisel määral kaasa Tallinna arengule kubermangulinnast vastse riigi pealinnaks. Lisaks tegeles ta rahvusvaheliste suhetega ning oli mitme organisatsiooni ja seltsi liige, millest tänapäeva seisukohalt on kõige olulisem, et Uesson oli Tallinna Tehnikumi (praegune Tallinna Tehnikaülikool) asutaja ja eestvedaja. Kokku võib Uessoni teenistusaega linnavalitsuses lugeda 21 aastat, mis teeb temast kõige kauem ametis olnud Tallinna linnapea.

Anton Uessoni suhtuti tema kaasajal ning ka praegu suure lugupidamisega. Siiski teab tänapäeva keskmine Tallinna elanik tema kohta äärmiselt vähe kui üldse midagi. Oma kaasajal oli Uesson äärmiselt austatud ning teda olid sunnitud kiitma ka poliitilised vastased.

Töö oli edukas, sest tänu kokku kogutud allikatele valmis arvestatav ülevaade Uessoni tegevusest ja tulevikku ulatusvast mõjust Tallinna linnas ning tekkis ettekujutus tema mainest. Lisaks avastas autor vea ERR-i saates „Ajavaod“.



## SUMMARY

The current research paper "Anton Uesson's Activities and Contribution to the Development of Tallinn" („Anton Uessoni tegevus ja panus Tallinna arengusse“) is a qualitative study.

The purpose of the research was to gather materials on Anton Uesson, a longtime mayor and renowned architect in Tallinn, to map his activities in both the architectural and political domains, as well as assess their impact. In addition, the author aspired to explore how he was perceived in Estonia during the 20th century and today. The following research questions were derived from the objectives mentioned: 1) what is A. Uesson's contribution to the architectural landscape of Tallinn; 2) what is A. Uesson's contribution to the overall development of Tallinn; 3) what has been people's attitude towards Anton Uesson and his activities.

The first segment of the paper provides an overview of Tallinn's architectural and political scene at the end of the 19th century and the beginning of the 20th.

The main sources of this qualitative research include articles, documents, books and letters from both Uesson's time and the present, along with the docuseries "Ajavaod" by ERR. Based on these, the second section of the research, covering Anton Uesson's activities in architecture, municipal as well as state politics, and people's attitudes towards him, was developed.

With over 300 building projects to his name, Uesson's impact on Tallinn's architecture is evident. Moreover, he actively promoted creating green areas in Tallinn and introduced innovative apartment plans, which permitted architects to create smaller but still presentable living spaces.

Anton Uesson contributed significantly to Tallinn's transformation from a provincial city to the presentable capital of a new country. He also engaged in international relations and was a member of several organisations and societies; most notably, he served as the founder and leader of Tallinn Technical School (now Tallinn University of Technology). In total, Uesson worked in city government for 21 years, making him the longest-serving mayor of Tallinn.

Anton Uesson was highly respected in his time and is still regarded with great esteem today. However, the average modern Tallinn resident knows very little, if anything, about him. In his era, Uesson was vastly admired, earning praise even from political opponents.

The research paper was successful because it provided a substantial overview of Uesson's impact on Tallinn's past and present, shedding light on his reputation. Additionally, the author discovered an error in ERR's docuseries "Ajavaod."

## RÉSUMÉ

Le mémoire de fin d'études "L'activité et la contribution d'Anton Uesson au développement de Tallinn" („Anton Uessoni tegevus ja panus Tallinna arengusse”) est une recherche qualitative.

L'objectif de la recherche était de rassembler des matériaux sur Anton Uesson, longtemps maire et architecte renommé à Tallinn, afin de recenser ses activités dans les domaines de l'architecture et de la politique et d'évaluer son impact. De plus, l'auteur aspirait à explorer comment il était perçu en Estonie au 20ème siècle et aujourd'hui. Les questions de recherche suivantes découlent des objectifs mentionnés : 1) quelle est la contribution d'A. Uesson au paysage architectural de Tallinn ; 2) quelle est la contribution d'A. Uesson au développement général de Tallinn ; 3) comment les gens ont-ils perçu Anton Uesson et ses activités.

Le premier segment de l'article donne un aperçu de la scène architecturale et politique de Tallinn à la fin du XIXe siècle et au début du XXe siècle.

Les sources principales de cette recherche qualitative sont les articles, les documents, les livres et les lettres de l'époque d'Uesson et du présent, ainsi que la série documentaire "Ajavaod" de l'ERR. Sur cette base, la deuxième section de la recherche, couvrant les activités d'Anton Uesson dans l'architecture, la politique municipale et étatique, ainsi que l'attitude des gens à son égard, a été développée.

Avec plus de 300 projets de construction à son actif, l'impact d'Uesson sur l'architecture de Tallinn est évident. De plus, il a activement promu la création d'espaces verts à Tallinn et a introduit des plans innovants pour des appartements, permettant aux architectes de créer des espaces de vie plus petits mais toujours estimables.

Anton Uesson a contribué de manière significative à la transformation de Tallinn d'une ville provinciale en une capitale respectable d'un nouveau pays. Il s'est également engagé dans les relations internationales et était membre de plusieurs organisations et sociétés ; notamment, il a été le fondateur et un grand soutien de l'École technique de Tallinn (aujourd'hui l'Université de technologie de Tallinn). Au total, Uesson a travaillé dans l'administration municipale pendant 21 ans, ce qui en fait le maire de Tallinn avec le service le plus long.

Anton Uesson était vraiment respecté en son temps et est encore aujourd'hui considéré avec beaucoup d'estime. Cependant, le résident moyen de Tallinn moderne sait très peu, voire rien du tout, à ce sujet. À son époque, Uesson était largement admiré, recevant des éloges même de la part de ses opposants politiques.

L'article de recherche a été réussi car il a fourni une étude substantielle de l'impact d'Uesson sur le passé et le présent de Tallinn, éclairant ainsi sa réputation. De plus, l'auteur a découvert une erreur dans la série documentaire "Ajavaod" de l'ERR.

## LISAD

**Lisa 1. Uessoni kiri vanematele kirjutatud 17. augustil (vkj) vahemikus  
1891–1902, täpne aasta teadmata**

Lemmad vanemad!  
 Mina teigin enesami wälja ja  
 jain Siinasti kulu peale, minu  
 keft ei ole midagi tarwis maksja  
 Mina ei wõinud ennemine  
 kirjutada, keft et reede j. on 16<sup>ma</sup>  
 jai kuulutatud, kes saad kroonu  
 kulu peale. 9<sup>mal</sup> Augustil  
 oli meil eksam. Mull on hea  
 kummodi. Mina olen üsna  
 terve. Apimine hakkab esmaba  
 j. on 20<sup>mal</sup>. Efti last kuulut-  
 tas, et mina ja mittu teift  
 wõlki poisi ja wõad Siinasti  
 kulu peale et midagi maksja  
 ei ole tarwis, aga üksnes oma  
 müüdid, päraft aga ma jain  
 teada et müüdid naa faame  
 Enamiste iga homiku faa-  
 me teid ja türa keiba

Õuna aeges loama suppi  
ja pudru  
Teie poeg: A. Neison  
11. mail augustil.



## Lisa 2. Uessoni kiri perele, 20.12.1903 (vkj) (viimane lehekülg leidmata)

1920/11/30.

Armas ema, vennad ja õed!

Aminu ei ole ma teile kirjutanud, ega ka noutu kirja saanud. Nüüd võt-  
 sin noust natuke kirju-  
 tada, wist teate isegi  
 mis asjast ma kirjutama  
 pean, ehk see mul küll  
 just lübus ei ole. Ma palun  
 mulle raha saata, et wõiks  
 tulewase poole aasta õppi-  
 mise raha ära maksta.  
 Raha maksmise aeg on juba  
 8. mail jaanuaril. Kui palju  
 tuleks saata ma kindlasti  
 ei tea. Sügisel oli mul  
 küll ligi 50<sup>n</sup>. koppein, kui  
 maksimiks tarwis oli, ega

raha läks kõik raamatute  
 ja tehnikate aegade peale  
 välja. Peale seda, nagu  
 ma kirjutasin jain ma  
 oktoobri kuu lõppul ühe  
 koha - vene keele lehes „Spud.  
 Spau“ vene keelele vene  
 keelde ümber pania koha,  
 kuuks lubati 200 palma.  
 natuke rohkem kui kuu  
 aega olen mind juba seal  
 teenistuses olnud ja ühe kuu  
 eest palma saanud, teise  
 kuu eest saamise aeg tuleb  
 ka varsi kätte, aga seda  
 ei väi ütleks, kas saan  
 sigel ajal raha kätte. Kes  
 enne mind jain ümber pa-



nijaksi oli, jee tänne jellepärist  
teemistusest ära, et raha õigel  
ajal kätte ei saanud. Praegu  
on mul puhaft raha 10 rubla  
ümmer. Mõned rublad olen  
ma wõlgu annud, aga seda  
ma na ruttu ei looda  
kätte saada. Seda moodi  
tuleb wälja, et mul praegu  
lähen 65 rubla tarwis, et  
saaks 75 täis. Väga wõib olla,  
et jaanuariks jaan lehe  
toimistusest ka 10 rubla ümmer,  
aga julge jelle kohta ei woi  
olla. Saate, kui wõimalik  
on nü, et kolme kuniiga paewas  
raha kätte saaks, 65 et rublaft  
alla poole nü palju kui wõima-  
lik on.



Omasi & eluist wõin niipal-  
 ju kirjutada, et ühest küljest  
 ta uuna hea on ja saalt sammet  
 poalt ka fants. 20 rupla kuus-  
 teenida, see on üsna ilus raha,  
 nii et wõin loota et tulewa  
 augusti kuus ei ole kottu raha  
 tarwis ki fants. Ma lootsin et  
 juba teisel aastal wõin ilma  
 koduse abita läbi faada, aga  
 ei faa. Jäa maale on mull  
 juba 280r. kodust raha läbi  
 lastud - suur summa küll.

Teisest küljest see raha teenimi-  
 ne teeb mulle palju fantsust.  
 Wässitab wäga mangubi  
 ära. 8 tundi päewes institutis,  
 2-4 tunndi lehe töötufes, Cigi 2

Lisa 3. Väljavõte personaalraamatust

Tallinna linna St. statistika büroo  
ja perekonnaseisumet  
SISSE TULNUD  
3. oktoobril 1928 a.  
№ 5608<sup>6</sup>

Tallinna linna perekonnaseisumetile  
(vastuseks kirjale nr. 5608<sup>6</sup>  
(A. Ullmanni pers. reg.))

## Väljavõte

Nelise ap. õigekirja koguduses 1. juulini 1926. a. peetud personaalraamatust  
kodanik Jaan Ulesoni perekonna kohta.

ISIKU perekonnanimi ja nimi; sünniaeg ja -koht; abiellumisaeg ja -koht; suremisaeg ja -koht.	ABIKAASA nimi; sünniaeg ja -koht, suremis- või abiellu- tamisaeg ning -koht. (Kui isik olnud abielus mitu korda, siis andmed tähendada kõigi abika- sade kohta)	L A P S E D		
		Nimi (Kui lapsed eriabelust, siis tähendada mitmend.)	Sünniaeg ja -koht	Suremisaeg ja -koht
<u>Ulesoni Jaan</u> sünd. <sup>29 and</sup> 10 sept. 1833 a. koht? abiellumisaeg? suri Läänemaal Raim- ze vallas Laane talus 7/20 juunil 1901 a.	<u>Anna</u> , sünd. 1/3 okt. 1849 a. koht? abiel. lummise aeg? suri Läänemaal, Raim- ze vallas Laanetalus 1/4 veebr. 1920 a.	<u>Jaan</u> 6/12 <sup>nov</sup> 1873 a. <u>Mihail</u> 30 nov. 1874 a. <u>Georg</u> 23 jaan. 4 veebr. 1877 a. <u>Anton</u> 31 okt. 1878 a. 12 jaan 1879 a.	<u>Maria</u> 2/14 juunil 1881 a. <u>Anna</u> 10/22 juunil 1883 a. <u>Nikolai</u> 19/31 jaan. 1886 a.	<u>Theodor</u> 9/21 nov. 1888 a. 10/22 nov. 1888 a.
Isiku ISA perekonnanimi ja nimi; sünniaeg ja -koht	Abikaasa ISA perekonnanimi ja nimi; sünniaeg ja -koht			
Isiku EMA nimi ja neupõlve perek- nimi; sünniaeg ja -koht	Abikaasa EMA nimi ja neupõlve perek.- nimi; sünniaeg ja -koht			

Märkusi:  
A 103.  
1 okt. 1928 a.  
Kõik.

Nelise ap. õigekirja koguduse perekonnaseis-  
uäriarvaimula 27. pr. St. Pärta.

J. Zimmermann'i trükkkoda Tallinnas, Lühike jälg 4.



Lisa 4. Uessoni sünniteatis

E. E. L. K.  
**MÄRJAMAA** kog.  
 perekonnaseisumetnik

Ad. reg. 3587.

„18. aprillil“ 1940 a.  
 Nr. 217  
 Adr.

## Sünniteatis

Käesolev teatis on väljaantud E. E. L. K. **MÄRJAMAA**

koguduse meetrikaraamatust sündinute kohta 1879 aasta  
 Nr. 13 põhjal.

Tuhande kahesuajaseitõmmakümnesaküesand al  
 (1878) aastal Tetsembri kuu  
 kolmekümnesimeil (31) päeval  
 sündis Haimes  
 poeglaps Hans  
 isa: Jaan Uesson  
 ema: Ann

Märkus: Sündimise aeg on arvatud <sup>uus</sup> ~~vana~~ kalendri järgi.

Perekonnaseisumetnik

HAAPSALU DHISTROKIKOD

## Lisa 5. Salvimisteatis

Eesti Ap. õigeusu Kiriku  
**Velise koguduse**  
 Perekonnameisusametnik.


17. aprillil 1940 a. Salvimisteatis.

N<sup>o</sup> 118  
 VELISE

Käesolev teatis on välja antud  
 E. A. õ. K. Velise koguduse meetrikaraa-  
 matust sündinute kohta 1885 aasta nr. 18 põhjal.

Tuhande rahenasaja rahenasakümne  
 viiendal aastal juuni kuu kolmekümneühe  
 päeval salviti Ev. luteri usust Ap. õigeusu  
 Hans' Jaani poeg Ileson. - vanus 6. aastat.  
 Salvimisel on temale nimems pandud  
 „Anton“:

Märkus: Salvimise aeg on arvatud vana kal. järgi.  
 Teatis on välja antud Tallinnlinna perekonnameisusametnikule  
 vastavalt kirjale 11 IV 1940 nr. 3587.



A. Bežavitski.  
 Perekonnameisusametnik.



## KASUTATUD KIRJANDUS

II Eesti inseneride päev Estonia teatri rohelises saalis, kõnepuldil tehnikateadlane Ottomar Maddison. Paremlt 2. Tallinna linnapea ja Insenerikoja esimees Anton Uesson. EFA.10.3.4423 Akel, Karl (AIS). Kättesaadav:

[https://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=272209&\\_xr=6575d70fbde23](https://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=272209&_xr=6575d70fbde23) (10.12.2023)

5. dets s. a. hakkab Tallinnas ilmuma uus suur päevaleht Vaba Maa 1918. *Päevaleht*, 03. 12, nr 38, lk 4.

A. Uesson 10 a. Tallinna linnapea kohal 1929. *Päevaleht*, 18.07, nr 190, lk 5.

A. Uesson Riiginõukogu liikmeks 1938. *Postimees*, 11.03, nr 69, lk 1.

Algas II Balti riikide linnadeliidu konverents 1931. *Päevaleht*, 6.09, nr 242, lk 3.

Ameerika Ühendriikide endise presidendi Herbert Hooveri saabumine Tallinna. EFA.2.0.27805. Kalm, Artur (AIS). Kättesaadav:

[https://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=107348&\\_xr=65679a739248e](https://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=107348&_xr=65679a739248e) (29.11. 2023).

Aurahad mobiliseerimistöde eest 1915. *Päevaleht*, 18.11, nr 266, lk 3.

Eek, L. ja Schvak, T. 2017. Eestikeelsete õigeusu vaimulike haridus ja suhtumine selle vajalikkusesse. *Usuteaduslik Ajakiri*, nr 1, lk 48–49

Eesti Tehnika Seltsi 1917. *Sotsialdemokrat*, 18.11, nr 65, lk 4.

Eesti Turbatööstuse Seltsi asutamine 1919. *Päevaleht*, 26.03, nr 69, lk 1

Eesti Vabariigi Tartu ülikooli tehnikateaduskonna asutamise määrus 1934. *Riigi Teataja*, 31.08, nr 71, lk 1255.

Eesti-Rootsi ühing algab tegevust 1929. *Kaja*, 08.07, nr 132, lk 9.

ERR 2017. AJAVAOD. RIIGI MEHED: 155. Anton Uesson. ERR videoarhiiv, 2017-002797-0155; eetris 12.11.2017. Kättesaadav: <https://arhiiv.err.ee/video/vaata/ajavaod-riigi-mehed-anton-uesson?fbclid=IwAR1nI3ezDqi-8xJvpGocEsJ7OWalqvbfN7IDFT1qTvCcW0rdTXAla5E5OYA>

Falkenberg KV. Uus-Kalamaja tn 11. Kättesaadav: <https://falkenbergkv.ee/objektid/uus-kalamaja-tn-11-pohja-tallinn-tallinn-harjumaa/>

(10.12. 2023).

Gori 1929. Jõulukingid. *Waba Maa*, 24.12, nr 299, lk 7.

- Graf, M. 2001 Parteideta parlament – VI Riigikogu 1938–1940. *Riigikogu Toimetised*, 19.12, nr 4. Kättesaadav: <https://rito.riigikogu.ee/eelmised-numbrid/nr-4/parteideta-parlament-vi-riigikogu-1938-1940/> (04.11.2023)
- Hea inimese ja tubli patrioodi juubel 1939. *Uus Eesti*, 13.01, nr 12, lk 2.
- Herbert Hoover Comes to Tallinn 2010. Wayback Machine, 27. mai. Kättesaadav: <https://web.archive.org/web/20100527100359/http://estonia.usembassy.gov/root/pdfs/history-articles/herbert-hoover-comes-to-tallinn.pdf> (30. 05. 2023).
- Hoover esmaspäeval Tallinnas 1938. *Postimees*, 13.03, nr 71, lk 4.
- Isamaaliidu osakond avati Tallinnas 1935. *Kaja*, 26.03, nr 72, lk 4.
- Juske, J. 29.03. 2012. Linnapea kogu iseseisvusaja. Jaak Juske blogi [ajaveebipostitus]. Kättesaadav: <http://jaakjuske.blogspot.com/2012/03/linnapea-kogu-iseseisvusaja.html> (01.11. 2023)
- Kala, T. 2019. Tallinna ajalugu III. Tallinn: Tallinna Linnaarhiiv
- Karjahärm, T. 2004. Ajaloolase käsiraamat. Tallinn: Kirjastus Argo.
- Karlep, I. 2023. Kauaaegseim linnapea Anton Uesson lõi vanalinna ümber kaunid pargid. *Pealinn*, 23.01. Kättesaadav: <https://pealinn.ee/2023/01/23/kauaaegseim-linnapea-anton-uesson-loi-vanalinna-umber-kaunid-pargid/> (01.10. 2023).
- Kats, J. 2009. Linnapeade ehitatud linn. *Pealinn*, 29.04.
- Kindral Jaan Soots Tallinna linnapeaks 1934. *Päewaleht*, 21.04, nr 108, lk 3.
- Kultuurimälestiste register. 1237 Tallinna Kaarli kirik. Kättesaadav: <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=imagegallery&id=1237> (10.12. 2023)
- Kuningapoeg ootas riigivanemat 1932. *Sakala*, 30.06, nr 72, lk 3.
- Leedu jagas aumärke 1934. *Kaja*, 01.05, nr 100, lk 5.
- Liivik, O. 2022. Nõukogude võimu ohvriks langenud Tallinna linnapea mälestus tuleks jäädvustada. *Postimees*, 13.04. Kättesaadav: <https://arvamus.postimees.ee/7499316/olev-liivik-noukogude-voimu-ohvriks-langenud-tallinna-linnapea-malestus-tuleks-jaadvustada> (01.10.2023).
- Linnade saadikuks riiginõukogusse A. Uesson 1938. *Maa Hääl*, 12.03, nr 30, lk 3.

Linnadeliidu esindajatekogu avakoosolekust osavõtjad Tõrva raekoja trepil, keskel daamide vahel Liidu esimees A. Uesson. EAA.2111.1.13637.1. Tallinna Linnamuuseum (AIS). Kättesaadav: [https://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=448467&\\_xr=6567872fc64ef](https://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=448467&_xr=6567872fc64ef) (29.11. 2023).

Linnapea A. Uesson 60-aastane 1939. *Uus Eesti*, 12.01, nr 11, lk 6.

Must, A. 2015. Perekonnaloo uurija käsiraamat. Tallinn: Hea lugu.

Nerman, R. ja Jagodin, K. 2011. Jalutaja teejuht. Tallinn: Solnessi Arhitektuurikirjastus

PhotoBuildings. Tallinn, August Weizenbergi, 10/1. Kättesaadav: <https://photobuildings.com/photo/72240/> (10.12. 2023).

Rannap, H. 2015. Eesti kooli ja pedagoogika kronoloogia. Kättesaadav: [https://web.archive.org/web/20151016180712/https://www.hm.ee/sites/default/files/eesti\\_kooli\\_ja\\_pedagoogika\\_kronoloogia.pdf](https://web.archive.org/web/20151016180712/https://www.hm.ee/sites/default/files/eesti_kooli_ja_pedagoogika_kronoloogia.pdf) (14.10.2023).

Riigikogu. I Riigikogu koosseis. Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tutvustus-ja-ajalugu/riigikogu-ajalugu/i-riigikogu-koosseis/> (04.11.2023).

Riigikogu. VI Riigikogu (Riigivolikogu ja Riiginõukogu). Kättesaadav: <https://www.riigikogu.ee/tutvustus-ja-ajalugu/riigikogu-ajalugu/vi-riigikogu-riigivolikogu-ja-riiginoukogu/> (05.11. 2023).

Rosenberg, T. 2016. Aasta linnaomavalitsuse reform ja Tallinna baltisaksa linnapead 1878–1918. *Õpetatud Eesti Seltsi Aastaraamat*. Kättesaadav: <http://oes.ut.ee/wp-content/uploads/3.pdf> (13.08.2023).

Saaga. Lk 22–23. Kättesaadav:

[https://www.ra.ee/dgs/browser.php?tid=68&iid=110100549666&img=era0015\\_002\\_0000522\\_00001\\_t.jpg&tbn=1&pgn=1&lst=2&hash=12ef6a9abfc750bd5809437c8306ee59](https://www.ra.ee/dgs/browser.php?tid=68&iid=110100549666&img=era0015_002_0000522_00001_t.jpg&tbn=1&pgn=1&lst=2&hash=12ef6a9abfc750bd5809437c8306ee59) (01.11.2023).

ScienceDirect. Insolation. Kättesaadav:

<https://www.sciencedirect.com/topics/engineering/insolation> (10.12. 2023).

Sunduslik määrus külgehakkavate haiguste vastu võitlemise abinõude kohta 1920. *Riigi Teataja*, 28.07, nr 103–104, lk 819.

Sunduslik määrus suguhaigete registreerimise kohta Tallinna linnas 1919. *Riigi Teataja*, 06.12, nr 101, lk 803.

Tallinn. Anton Uessoni stipendium. Kättesaadav: <https://www.tallinn.ee/et/stipendium/anton-uessoni-stipendium-0> (05.11. 2023).

Tallinna linnapea A. Uesson 50-aastane 1929. *Päewaleht*, 12.01, nr 11, lk 5.

Tallinna linnapea A. Uesson 60-aastane 1939. *Päewaleht*, 12.01, nr 12, lk 3.

Tallinna linnapea A. Uessoni 60. sünnipäeva puhul korraldatud aktus. Paremal: Tallinna ülemlinnapea kindralmajor J. Soots, A. Uessoni abikaasa, linnapea A. Uesson, peaminister K. Eenpalu abikaasaga, tehnikaülikooli rektor professor P. Kogerman. EFA.2.0.28003.Kalm, Artur (AIS). Kättesaadav:

[https://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=107546&\\_xr=6567a1b61e2d3](https://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=107546&_xr=6567a1b61e2d3) (29.11. 2023).

Tallinna linnapea Anton Uesson. EFA.272.0.37845. Fotode ja reproduktsioonide kolleksioon (AIS). Kättesaadav:

[https://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=910084&\\_xr=6567a08f986ab](https://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=910084&_xr=6567a08f986ab) (29.11. 2023).

Tallinna linnapea Uessoni ja Rootsi kroonprints Gustav Adolphi tervitus sadamas. EFA.2.0.65268. Kalm, Artur (AIS). Kättesaadav:

[https://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=512959&\\_xr=65679de709741](https://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=512959&_xr=65679de709741) (29.11.2023).

Tallinna linnavolikogu koosolek 1919. *Päewaleht*, 11.07, nr 142, lk 2.

Tallinna meestelaulu koor Rootsi kuninga juures 1924. *Kaja*, 30.09, nr 262, lk 3.

Tallinna tehnikumi põhikirja materjalid (põhikiri, eelnõu, kirjad). ERA.15.2.522.

Tallinna ülemlinnapea Soots (paremal) ja linnapea Uesson (vasakult esimene). EFA.196.0.53316.

Tallinna Linnamuuseum (AIS). Kättesaadav:

[https://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=132163&\\_xr=6561c57475d3c](https://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=132163&_xr=6561c57475d3c) (25.11. 2023).

Tartu Ülikool. Üldmetodoloogilised küsimused. Kättesaadav:

<https://sisu.ut.ee/kvalitatiivne/%C3%BCldmetodoloogilisi-k%C3%BCsimusi> (08.10.2023).

Teise linnajao valijate koosolek 1917. *Päewaleht*, 8.02, nr 32, lk 1.

Turbatööstuse koosolek 1919. *Päewaleht*, 26.03, nr 69, lk 2.

Uesson, Anton, Jaanipoeg. Pensioni toimik. TLA.137.2.3010

Uus linnanõunik valitud 1913. *Koit*, 04.10, nr 77, lk 3.

Valimised põhikirja järele esitustesse 1921. *Eesti Tehnika Seltsi ajakiri*, 15. aprill, III aastakäik nr 1, lk 16.

Viienda linnajao valijate koosolek 1917. *Päewaleht*, 11.02, nr 35, lk 1.

Vikipeedia. Fail:Tallinn, elamu A.Weizenbergi 14, 1913.jpg 2011. Kättesaadav:

[https://et.m.wikipedia.org/wiki/Fail:Tallinn,\\_elamu\\_A.Weizenbergi\\_14,\\_1913.jpg](https://et.m.wikipedia.org/wiki/Fail:Tallinn,_elamu_A.Weizenbergi_14,_1913.jpg) (06.12.2023)



Visit Tallinn. Siselinna kalmistu. Kättesaadav: <https://visittallinn.ee/est/k%C3%BClastaja/mini-%C3%A4hedal/176716/siselinna-kalmistu> (10.12. 2023).

Võõrsõnade leksikon 2012. Risaliit. Kättesaadav: <https://www.eki.ee/dict/vsl/index.cgi?Q=risaliit> (10.12.2023).

Välja, L. (toim) 2014. Tallinna Puitarhitektuur. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, Tallinna Kultuuriväärtuste Amet.

Õlle joomine Valge Hobuse võõrastemajas. Vasakult: Tallinna linnapea Anton Uesson, president Konstantin Päts, laulja Therese Rei. EFA.272.0.37811. Fotode ja reproduktsioonide kollektsioon (AIS). Kättesaadav: [https://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=910043&\\_xr=65679f4c864e0](https://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=910043&_xr=65679f4c864e0) (29.11. 2023).